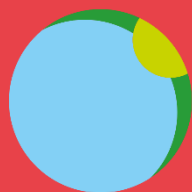

Bedrijfsopvolgingsregeling

Effect veranderingen BOR op de melkveehouderij

Manoek Morgenstern

AERES
HOGESCHOOL
DRONTEN

alfa

accountants
en adviseurs

Bedrijfsopvolgingsregeling

Effect veranderingen BOR op de melkveehouderij

Auteur

Manoek Morgenstern

Opdrachtgever

Aeres Hogeschool
De Drieslag 4
8251 JZ Dronten

Opleiding & major

Bachelor Dier- en Veehouderij

Afstudeerdocent

Mevr. S. Meulenberg
s.meulenberg@aeres.nl

Plaats en datum

Dronten, mei 2023

Omslagfoto

Skafar, z.d.

In samenwerking met Alfa Accountants en Adviseurs / Achterhoek

DISCLAIMER

Dit rapport is gemaakt door een student van Aeres Hogeschool als onderdeel van zijn/haar opleiding. Het is géén officiële publicatie van Aeres Hogeschool. Dit rapport geeft niet de visie of mening van Aeres Hogeschool weer. Aeres Hogeschool aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor enige schade voortvloeiend uit het gebruik van de inhoud van dit rapport.

Voorwoord

Voor u ligt het onderzoeksrapport Bedrijfsopvolgingsregeling: Verandering BOR in de melkveehouderij. Dit onderzoeksrapport is geschreven in het kader van het afstudeerwerkstuk van Dier- en veehouderij studente Manoek Morgenstern. Het afstudeerwerkstuk is het meesterstuk van de bachelor en wordt geschreven in de eindfase van de opleiding.

Auteur Manoek Morgenstern volgde haar afstudeerstage hieraan voorafgaand bij Alfa Accountants en Adviseurs | Achterhoek op de agroafdeling en heeft ervoor gekozen om na haar stage ook daar haar afstudeerwerkstuk uit te voeren. Mijn interesse ligt bij zowel bij de bedrijfseconomische en fiscale kant, als het menselijke perspectief. Dit samen heeft geleid tot een onderzoek naar de bedrijfsopvolgingsregeling in de melkveehouderij. Het onderzoeksrapport is geschreven voor eenieder die te maken krijgt met de bedrijfsopvolgingsregeling. Zowel individuele melkveebedrijven als de advieswereld daaromheen. Na het vooronderzoek zijn er nog aanpassingen doorgevoerd in Hoofdstuk 2 en in de bronvermelding.

Mijn dank gaat uit naar alle docenten van de Aeres Hogeschool in Dronten voor het begeleiden van mijn schoolcarrière en de bijdrage die zij hebben geleverd in mijn ontwikkeling gedurende de opleiding. In het speciaal wil ik mevrouw S. Meulenberg bedanken voor zowel het dienen als steun gedurende deze vier jaar onder andere als mentor, als het begeleiden van mijn afstudeerfase als afstudeerdocent. Ook ben ik dankbaar voor de kans die Alfa Accountants en Adviseurs | Achterhoek mij heeft gegeven om mezelf verder te verdiepen in het vakgebied. Ik heb hier de ruimte gekregen om mijn eigen gekozen onderwerp als afstudeerwerkstuk te mogen uitvoeren en daarbij mezelf verder te ontwikkelen. Ik wil graag het agroteam bedanken inclusief agro-fiscalisten, met in het bijzonder mevrouw J.E. Schuurman AA voor de persoonlijke begeleiding gedurende deze periode.

Manoek Morgenstern
Dronten, juni 2023

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	5
Summary	6
Hoofdstuk 1: Inleiding	7
1.1 Doorschuiffaciliteit en bedrijfsopvolgingsregeling.....	8
1.2 Wat is de bedrijfsopvolgingsregeling?	9
1.3 Voorwaarden toepassing BOR.....	10
1.4 Hoe werkt de BOR?	10
1.4.1 Vrijstelling voor de personen die de onderneming krijgen en voortzetten	10
1.4.2 Uitstel van betaling voor personen die de onderneming voortzetten.....	11
1.5 Goingconcernwaarde in de agrarische sector.....	11
1.6 Schenking bij bedrijfsoverdracht.....	12
1.7 Bedrijfsopvolging in het buitenland	13
1.8 Kritiek op de BOR.....	15
1.9 Evaluatie CPB.....	17
1.10 Kabinetsreactie op CPB Evaluatie.....	17
1.11 Toekomstige veranderingen BOR.....	17
1.12 Gevolgen verandering vrijstelling.....	18
Hoofdstuk 2: Materiaal en methode	20
2.1 Beschrijving onderzoek	20
2.2 Variabelen onderzoek	20
2.3 Methodiek	21
2.3.1 Berekening van de vrijstelling	21
2.3.2 Gegevens verzamelen	22
2.4 Validatie en betrouwbaarheid.....	24
Hoofdstuk 3: Resultaten	25
3.1 Gegevensverzameling.....	25
3.2 Invloed verandering BOR op kleine melkveebedrijven	26
3.3 Invloed verandering BOR op gemiddelde melkveebedrijven.....	26
3.4 Invloed verandering BOR op grote melkveebedrijven	27
3.5 Scenario 4 waarderingsfaciliteit vervalt	27
Hoofdstuk 4: Discussie	29
4.1 Doelstelling onderzoek.....	29
4.2 Resultaten.....	29
4.3 Invloed van de goingconcernwaarde	30
4.4 Aanpak onderzoek.....	31

4.5 Toepassing in de praktijk.....	32
Hoofdstuk 5: Conclusie & aanbevelingen.....	34
5.1 Conclusie	34
5.2 Aanbevelingen.....	36
Bronvermelding.....	37
Bijlage 1: Voorbeeld berekening van de liquidatiewaarde	42
Bijlage 2: Voorbeeld berekening van de goingconcernwaarde.....	43

Samenvatting

In dit onderzoek is een verdieping gemaakt op het gebruik van de bedrijfsopvolgingsregeling uit de Successiewet 1956 in de melkveehouderij. Melkveebedrijven zijn bedrijven met veel vermogen. Voor opvolgers is het dan ook bijna onmogelijk om de volledige waarde te betalen. Dit betekent dat vaak een gedeelte van de waarde van het bedrijf wordt geschonken om de bedrijfsoverdracht te kunnen realiseren. Bij een schenking hoort schenkbelasting, echter kan deze belastingclaim voor continuïteitsproblemen bij een onderneming zorgen. Daarom is de bedrijfsopvolgingsregeling ontstaan, een faciliteit waarbij mogelijk minder schenkbelasting betaald hoeft te worden bij bedrijfsoverdrachten. Er is echter al jaren discussie over de doelmatigheid, doeltreffendheid en de noodzakelijkheid van de regeling.

Het kabinet heeft aangekondigd de regeling te gaan veranderen. Er werd gedacht aan afschaffing of een versoering van de regeling, waaronder wijzigingen in de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling. In dit onderzoek wordt daarom de volgende hoofdvraag beantwoord: *“Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op melkveebedrijven in de Achterhoek ten opzichte van de regeling in 2022?”*.

De vrijstelling bestaat uit verschillende onderdelen. In april 2023 werd duidelijk hoe deze vrijstelling gaat veranderen en vanaf 1 januari 2025 eruit zal komen te zien. De fiscale gevolgen van deze wijzigingen zijn onderzocht. Tevens is er een scenario onderzocht waarin de waarderingsfaciliteit komt te vervallen. Deze faciliteit regelt dat een bedrijf wordt gewaardeerd op basis van een berekende voortzettingswaarde, ook wel de goingconcernwaarde genoemd, in plaats van voor de werkelijke waarde. Op basis van omvang zijn drie categorieën onderzocht: kleine, gemiddelde en grote melkveebedrijven. Allereerst wordt per categorie een fictief bedrijf getoetst, vervolgens worden er ook drie praktijkbedrijven getoetst.

Uit de resultaten van het onderzoek blijkt dat met de aangekondigde veranderingen voor 2025, de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling niet afwijkt van de vrijstelling zoals deze in 2022 was. Indien de waarderingsfaciliteit komt te vervallen, wordt de vrijstelling wel lager ten opzichte van 2022. Bij de gebruikte data zijn aannames gedaan die de betrouwbaarheid kunnen beïnvloeden. Met name het zien dat de hoogte van de vrijstelling vanaf 2025 niet veranderd, kan voor geruststelling zorgen. Adviseurs kunnen dit meenemen naar de klant. Daarnaast kan dit ook rust geven voor melkveehouders. Het kabinet ziet de waarde in van de waarderingsfaciliteit, waardoor verwacht wordt dat deze zal blijven bestaan. Mocht in de toekomst toch het vermoeden ontstaan dat de waarderingsfaciliteit zal worden aangepast, kan de invloed hiervan met dit onderzoek worden ingeschat.

Summary

This study delved deeper into the use of the business succession scheme under the 1956 Inheritance law in dairy farming. Dairy farms are high value companies. Therefore, it is almost impossible for successors to pay full value. This often means giving a portion of the value of the business in order to make the business transfer. A gift involves gift tax, but this tax claim can create continuity problems for a company. This is why the business succession scheme was created, a facility that may require less gift tax to be paid on business transfers. However, there has been discussion for years about the efficiency, effectiveness and necessity of the scheme.

The cabinet has announced plans to change the scheme. Abolition or downsizing was considered, including changes to the exemption under the business succession scheme. Therefore, this study answers the following main question: *“What is the impact of a possible change to the exemption under the business succession scheme on dairy farms in the Achterhoek compared to the scheme in 2022?”*.

The exemption consists of several components. In April 2023, it became clear how this exemption will change and what the conditions are going to be as of January 1, 2025. The fiscal implications of the changes were examined. In addition, a scenario in which the valuation facility is dropped was also examined. This facility arranges for a business to be valued based on a calculated continuation value, also called the goingconcern value, instead of for the actual value. Based on size, three categories were examined: small, medium and large dairy farms. At first a fictitious company is tested for each category, thereafter three existing farms are also examined.

The results of the study show that with the changes announced for 2025, the exemption under the business succession scheme does not differ from the exemption as it was in 2022. If the valuation facility expires, the exemption does become lower compared to 2022. The data used made assumptions that may affect reliability. In particular, knowing that the amount of the exemption will not change from 2025 may provide reassurance. Advisors can communicate this to clients. In addition, this can also provide peace of mind for dairy farmers. The government sees the value of the valuation facility, so it is expected that it will continue to exist. Should future changes to the valuation facility be suspected, the impact can be estimated with this study.

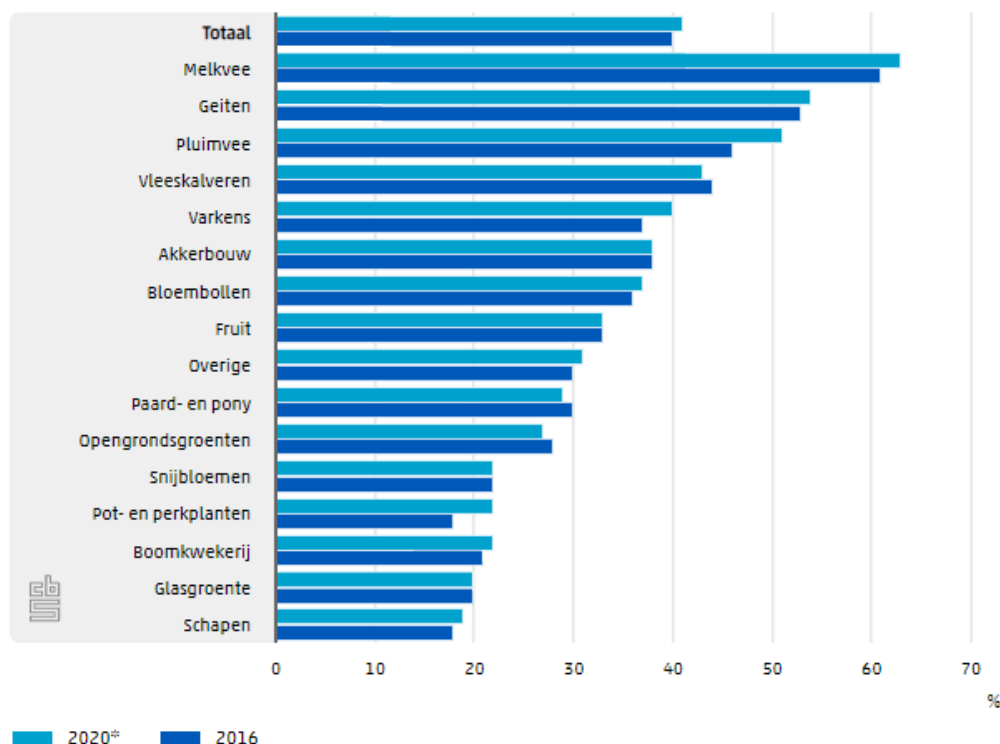
Hoofdstuk 1: Inleiding

De agrarische sector staat bekend om haar vele familiebedrijven. Een familiebedrijf wordt gedefinieerd als een bedrijf waarbij één familie minimaal 50 procent zeggenschap heeft. Volgens een onderzoek van het CBS (2020) naar de familiebedrijven in Nederland, is het aandeel familiebedrijven het grootst in de sector van de landbouw, bosbouw en visserij. Het gaat hierbij om 48,6% van de landbouwbedrijven dat een familiebedrijf is. De meest voorkomende rechtsvorm in de agrarische sector is de samenwerkingsvorm maatschap of vennootschap onder firma (vof). Samen vormden zij een aandeel van 57 procent in 2019 (Agrimatie, 2020).

Daarnaast waren er in 2020 (CBS, 2021) 27.018 agrarische bedrijven met een bedrijfshoofd van 55 jaar of ouder. Hiervan heeft maar liefst 59 procent geen bedrijfsopvolger. Bedrijfs grootte speelt een grote rol of er bedrijfsopvolgers zijn, met name de grote en middelgrote bedrijven hebben namelijk bedrijfsopvolgers. Toch is er dus nog interesse in bedrijfsovername bij 41 procent van de bedrijven met een bedrijfshoofd van 55 jaar of ouder. De belangstelling is het grootst bij melkveebedrijven, voor 63 procent van de melkveebedrijven met een bedrijfshoofd van 55 jaar of ouder was er in 2020 een bedrijfsopvolger. Dit is ook terug te zien in onderstaand figuur 1. Het is met zo veel familiebedrijven dan ook niet gek dat van de bedrijfsopvolgers het grootste deel familieleden zijn. Agrarisch coach Dik Veefkind schatte dat zo'n 90 tot 95 procent van de overnames binnen familiesfeer plaatsvindt, en met name van ouders op kinderen (NU.nl, 2016).

Figuur 1

Aandeel landbouwbedrijven met bedrijfsopvolger naar bedrijfstype

Opmerking. Overgenomen uit *Geen bedrijfsopvolger voor meer dan 16 duizend boerderijen* door CBS, 2021 (<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/02/geen-bedrijfsopvolger-voor-meer-dan-16-duizend-boerderijen>). Copyright 2023, CBS.

1.1 Doorschuiffaciliteit en bedrijfsopvolgingsregeling

Bij een bedrijfsovername komt vaak veel kijken. Het gaat om grote bedragen, zo was de gemiddelde balanswaarde van melkveebedrijven volgens Agrimatie (2022) einde boekjaar 2020 €4.481.050. Het is dan ook lastig tot bijna onmogelijk voor kinderen om de waarde in het economische verkeer te betalen aan ouders. De waarde economisch verkeer (WEV) is de waarde die de meestbiedende gegadigde ervoor geeft bij verkoop op de meest geschikte wijze (Von Reth, z.d.). Dit kan afwijken van de boekwaarde (BW), oftewel de waarde die op de balans staat (Fiscus.nl, z.d.). Ouders besluiten vaak om het bedrijf voor een lagere waarde dan de WEV over te dragen en gedeeltelijk dus het bedrijf aan kinderen te schenken (Broekema notaris, z.j.). Daarnaast speelt de sector waarin de bedrijfsovername plaatsvindt ook een rol. Zo geven ondernemers in de agrarische sector ook aan veel belang te hebben bij de voortzetting bij het bedrijf en minder bij de overdrachtsprijs, waardoor er ook eerder wordt geschonken (Breembroek et al., 2007). Echter heeft een schenking ook fiscale gevolgen.

Wanneer ondernemers binnen de IB-sfeer een bedrijf overdragen tegen een hogere waarde dan de boekwaarde van het bedrijf, ontstaat er een stakingswinst waarover moet worden afgerekend bij de Belastingdienst. Dit betreft over het algemeen grote bedragen en heeft daarom ook impact op de continuïteit van de onderneming. Daarom is de doorschuiffaciliteit in het leven geroepen, omschreven in Artikel 3.63 in de Wet Inkomstenbelasting 2001. De voorwaarden voor deze regeling zijn dat de overnemer minimaal 36 maanden medeondernemer of werknemer in de onderneming is geweest. Hiermee kan de overdrager het bedrijf geruisloos overdragen en hoeft er niet te worden afgerekend over de stakingswinst. Ondernemingen binnen de IB-sfeer zijn eenmanszaken, vennootschappen onder firma (VOF), maatschappen en commanditaire vennootschappen (Croon, z.d.).

Maar naast de inkomstenbelasting, zijn er ook consequenties voor de erf- en schenkbelasting. Wanneer iemand iets schenkt aan iemand, dan is het belastingvrije bedrag in 2022 €2.274. Dit bedrag wordt al hoger wanneer het gaat om kinderen, dan betreft dit een bedrag van €5.677 (Belastingdienst, z.d.-a). Over het resterende bedrag dat wordt geschonken, moet schenkbelasting betaald worden. Er kan gekozen worden of de ontvanger of de schenker de schenkbelasting betaald. In de meeste gevallen is dit de ontvanger (Belastingdienst, z.d.-b). Voor het tarief welke de ontvanger moet betalen, is het afhankelijk welke relatie er is tussen de partijen. In tabel 1 zijn de tarieven voor schenkbelasting in 2022 weergegeven (Belastingdienst, z.d.-c).

Tabel 1

Tarieven schenkbelasting 2022

Waarde schenking	Partner en (pleeg- of stief) kinderen	Kleinkinderen en verdere afstammelingen	Overige personen
€0 - €130.424	10%	18%	30%
€130.425 en meer	20%	36%	40%

Opmerking. Overgenomen uit Tarieven schenkbelasting 2022 door Belastingdienst, z.d.-c (<https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/nl/schenken/content-2022/tarieven-schenkelasting-2022>). Copyright 2023, Belastingdienst.

Voorbeeldberekening te betalen schenkbelasting 2022 voor ontvanger van €1.000.000 van ouders

<i>Vrijgesteld bedrag:</i>	<i>€5.677</i>	
<i>Resterend bedrag:</i>	<i>€1.000.000 - €5.677 = €994.323</i>	
<i>Eerste schaal:</i>	<i>€130.424 * 10% =</i>	<i>€13.042,40</i>
<i>Tweede schaal:</i>	<i>(€994.323 - €130.424) * 20% =</i>	<i><u>€172.779,80 +</u></i>
<i>Totaal te betalen schenkbelasting</i>		<i>€185.822,20</i>

Voor het betalen van de schenkbelasting zijn liquide middelen nodig. Ook wanneer het dus gaat over het schenken van een bedrijf. Het gevolg is dat vaak het geld uit de onderneming wordt onttrokken. Wanneer dit om grote bedragen gaat, kan dat gevolgen hebben voor de bedrijfsvoering. De ondernemer kan hierdoor worden beperkt in mogelijkheden of het bedrijf kan zelfs eindigen hierdoor. De overheid heeft dit probleem ook gesignaleerd en zo is de bedrijfsopvolgingsregeling ontstaan (De Heus & Wetterhahn, 2019).

1.2 Wat is de bedrijfsopvolgingsregeling?

De bedrijfsopvolgingsregeling, ook wel de BOR, is een fiscale faciliteit waarbij de overnemer minder of geen schenkbelasting hoeft te betalen over het deel van het vermogen dat wordt geschonken. Er wordt namelijk een vrijgesteld bedrag berekend waarover geen schenkbelasting betaald hoeft te worden. De bedrijfsopvolgingsregeling is opgenomen in de Successiewet 1956. In deze wet zijn de erfbelasting en schenkbelasting beschreven. De bedrijfsopvolgingsregeling kent haar ontstaan in de Invorderingswet van 1990, maar de regeling zelf is sinds 2002 aan de Successiewet toegevoegd middels artikel 35b tot en met 35f. Naast het schenken van een onderneming, kan de BOR ook toegepast worden bij erfenis na overlijden (Overheid.nl, z.d.-a). In dit werkstuk wordt alleen ingegaan op de situatie waarbij de onderneming wordt geschonken, en niet geërfd.

De BOR is in het leven geroepen met als doel om ervoor te zorgen dat de belastingheffing bij overdrachten geen continuïteitsprobleem kan veroorzaken. Oorspronkelijk is de regeling ontstaan voor bedrijfsovernames van ouders op kinderen in de landbouw (Leeuw, 2023). In 1965 was namelijk bepaald dat bij overnames van landbouwbedrijven de agrarische waarde als uitgangspunt genomen mocht worden, mits het ging om een overdracht tussen ouders aan (klein)kinderen. Wel op voorwaarde dat het bedrijf gedurende langere tijd als zodanig werd voortgezet. De eerste wettelijke waarderingsfaciliteit werd in 1997 ingevoerd (Möhlmann & Van Essen, 2022). Echter was er geen gerechtvaardigde reden om niet-landbouwbedrijven uit te sluiten. Hetzelfde geldt voor bedrijfsopvolgingen tussen niet-verwanten. Dit was in tegenspraak met het gelijkheidsbeginsel (Kavelaars-Niekoop & Labohm, 1997). Vandaar dat in 2002 de faciliteit ook voor andere sectoren werd opengesteld (Möhlmann & Van Essen, 2022).

De bedrijfsopvolgingsregeling is in de jaren van 2010 tot en met 2017 8878 keer toegepast in het geval van een schenking blijkt uit onderzoek van Möhlmann & Van Essen (2022). In onderstaand figuur zijn deze schenkingen verder toegelicht.

Figuur 2*Schenkeningen die gebruik hebben gemaakt van de BOR (2010-2017)*

Jaar	Aantal schenkingen	Gemiddelde waarde per verkrijger (in dzd euro)	Gemiddeld belastingvoordeel BOR (in dzd euro)	Totale waarde (in mln euro)	Totaal belastingvoordeel BOR (in mln euro)	Gemiddelde belastingdruk met BOR over totale schenking
2010	873	906	154	791	134	5,2%
2011	1055	885	174	933	184	0,9%
2012	1078	1395	281	1500	303	1,9%
2013	786	1991	311	1570	217	2,4%
2014	1165	941	179	1100	208	1,0%
2015	1312	1365	250	1790	328	1,6%
2016	1296	1436	259	1860	335	2,2%
2017	1313	1334	241	1750	317	1,9%
2010-2017	8878	1272	230	11.300	2030	2,1%

Opmerking. Overgenomen uit *Evaluatie fiscale regelingen gericht op bedrijfsoverdracht* door J. Möhlmann & C. van Essen, 2022 (<https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Notitie-Evaluatie-fiscale-regelingen-gericht-op-bedrijfsoverdracht.pdf>). Copyright 2022, Centraal Planbureau.

Uit het figuur is op te maken dat in de periode 2010 tot en met 2017 er per bedrijf gemiddeld een belastingvoordeel is geweest van €230.000 middels de BOR, wat neer komt op een gemiddelde belastingdruk van 2,1 procent. In totaal heeft er in deze periode €2.030.000 belastingvoordeel via de BOR bij schenkingen plaatsgevonden (Möhlmann & Van Essen, 2022).

1.3 Voorwaarden toepassing BOR

Om aanspraak te maken op de BOR, zijn er verschillende voorwaarden waaraan voldaan moet worden. Zo moet het ten eerste om een actieve, lopende onderneming gaan. Daarnaast moet de overdrager ten minste vijf jaar bedrijfseigenaar zijn geweest, dit is de bezitseis. De overdrager moet minimaal vijf jaar het bedrijf ongewijzigd voortzetten, ook wel de voortzettingseis genoemd. Als binnen deze vijf jaar de overdrager geen eigenaar meer is van de onderneming, dan wordt er alsnog schenkbelasting berekend (Belastingdienst, 2022).

1.4 Hoe werkt de BOR?

Door de jaren heen zijn er veel verschillende wijzigingen geweest omtrent de regeling, onderstaand is omschreven hoe de BOR er in 2022 uitzag. De BOR kent drie verschillende faciliteiten, waar tegelijkertijd gebruik van gemaakt mag worden (Belastingdienst, 2022).

1.4.1 Vrijstelling voor de personen die de onderneming krijgen en voortzetten

Indien de bedrijfsovername aan de eisen voldoet genoemd in 1.3, kan de overnemer middels de BOR vrijstelling krijgen voor de schenkbelasting. De berekening van de vrijstelling hangt af van de waarde van de onderneming. Het uitgangspunt is de waarde in het economisch verkeer (WEV), maar bij de bepaling voor het ondernemersvermogen wordt er specifiek gekeken naar de goingconcernwaarde en de liquidatiewaarde (Verduijn, 2018).

De goingconcernwaarde (GCW) wordt door de Belastingdienst (2022) als volgt omschreven: “de waarde van het ondernemingsvermogen als samenhangend geheel, inclusief de goodwill die voor overdracht in aanmerking komt”. Bij de goingconcernwaarde wordt de waarde van het bedrijf berekend op voorwaarde dat deze wordt overgedragen en op dezelfde wijze wordt voortgezet inclusief de bestaande financieringen (Schuitemaker, z.d.). Bij de liquidatiewaarde (LW) wordt gekeken naar “de totale waarde van alle afzonderlijke gewaardeerde bedrijfsmiddelen of clusters van bedrijfsmiddelen”, aldus de Belastingdienst (2022). In de praktijk gaat het hier om de werkelijke balanswaarde bij gedwongen verkoop, oftewel de waarde wanneer alle bezittingen per direct worden verkocht (Bos, z.d.).

Onderstaand wordt de berekening van de vrijstelling in 2022 weergegeven (Belastingdienst, 2022).

Stap 1) Hoogte liquidatiewaarde

Als $LW < €1.134.403$ = 100% vrijstelling

Is de liquidatiewaarde kleiner dan €1.134.403, dan geldt er een vrijstelling van 100 procent.

Als $LW > €1.134.403$ zie stap 2

Is de liquidatiewaarde groter dan €1.134.403, wordt er naar de volgende stap gekeken.

Stap 2) Waarderingsfaciliteit

$LW - GCW = 100\%$ vrijgesteld

Het verschil tussen de liquidatiewaarde en de goingconcernwaarde is 100 procent vrijgesteld. Dit wordt ook wel de waarderingsfaciliteit genoemd. Op deze manier sluit de belastingheffing beter aan bij de voortzetting van het bedrijf (Möhlmann & Van Essen, 2022).

Stap 3) Vrijstelling goingconcernwaarde

Als $GCW < €1.134.403$ = 100% vrijstelling

Indien de goingconcernwaarde kleiner is dan €1.134.403, dan is er sprake van 100 procent vrijstelling.

Als $GCW > €1.134.403$ = 100% vrijstelling tot €1.134.403 en 83% bij resterende bedrag

Indien de goingconcernwaarde groter is dan €1.134.403, dan geldt er 100 procent vrijstelling tot €1.134.403. Vervolgens is het verschil tussen de goingconcernwaarde en €1.134.403 83 procent vrijgesteld. Over het verschil tussen de overnamesom en het vrijgestelde bedrag wordt vervolgens schenkbelasting betaald.

1.4.2 Uitstel van betaling voor personen die de onderneming voortzetten

De tweede faciliteit die is opgenomen in de BOR, is uitstel van betaling voor de persoon die de onderneming overneemt en voortzet. Wanneer na de berekening van de eerste faciliteit er een bedrag overblijft welke niet wordt vrijgesteld, moet hierover schenk- of erfbelasting betaald worden. De tweede faciliteit zegt vervolgens dat hier uitstel voor aangevraagd kan worden. Daarnaast is er nog de derde faciliteit: uitstel van betaling van erfbelasting bij meerdere erfgenamen. Zoals eerder is vermeld wordt er in dit werkstuk niet ingegaan op de erfbelasting.

1.5 Goingconcernwaarde in de agrarische sector

Zoals hierboven is weergegeven, wordt voor de berekening van de vrijstelling volgens de BOR gebruik gemaakt van de goingconcernwaarde. Bij de meeste ondernemingen is de goingconcernwaarde hoger dan de liquidatiewaarde (Verduijn, 2018). Vaak komt dit door de goodwill van het bedrijf. Goodwill is de meerwaarde van het bedrijf boven het eigen vermogen (WeCapital, z.d.). Zo zijn er verschillende factoren die voor een hogere goodwill kunnen zorgen, bijvoorbeeld de verkoopmarges maar ook reputatie en bestaande klantenkring. Daarnaast ook de locatie van een bedrijf en de ontwikkelingen in de branche. Bij goodwill wordt er gekeken naar de winstpotentie van het bedrijf (ING, z.d.).

Agrarische bedrijven daarentegen hebben vaak een lagere goingconcernwaarde dan de liquidatiewaarde. (Verduijn, 2018). Dat komt omdat agrarische ondernemingen namelijk een hoge intrinsieke waarde hebben vanwege vaak veel cultuurgrond en productierechten, en tegelijkertijd maar een lage opbrengst en winstpotentie. Voor 2013 was er geen vaste methode voor het berekenen van de goingconcernwaarde. Destijds werd als uitgangspunt de intrinsieke waarde genomen waarop een correctie kon worden aangepast voor de rentabiliteit, ook wel de rentabiliteitsmethode genoemd. In 2013 is de DCF-methode goedgekeurd voor het berekenen van de goingconcernwaarde (Ministerie van Financiën, 2013). Bij deze methode was het echter niet mogelijk om afzonderlijk langlopende schulden af te trekken. Daarom kwam ook hier kritiek op en is in 2016 een nieuwe rekenmodule goedgekeurd door de staatssecretaris van financiën waarbij de goingconcernwaarde voor agrarische bedrijven wordt berekend op basis van genormeerde geldstromen, waarbij ook langlopende schulden in aftrek worden gebracht (Ministerie van Financiën, 2015).

Ondertussen is er ook een rekenmodule voor de goingconcernwaarde in 2022. De Belastingdienst stelt samen met de agrarische sector normbedragen op. Zo is de kasstroom voor melkvee in 2022 bepaald op €247,10 per melkkoe. Voor akkerbouwpercelen wordt €337,00 aangehouden per hectare (Belastingdienst, z.d.-d). In de rekentool moet het gemiddeld aantal aanwezige melkkoeien worden ingevuld en het aantal hectare grond welke het afgelopen jaar is gebruikt voor akkerbouwactiviteiten. Het gaat hierbij om akkerbouwactiviteiten anders dan snijmaisteelt welke gebruikt wordt voor veevoer. Ook moeten de betalingsrechten voor het jaar van schenken en de komende drie jaar worden ingevuld (Belastingdienst, z.d.-e).

Vanaf 2023 komen de betalingsrechten echter te vervallen. In ruil daarvoor komt het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) met een basispremie per hectare en daarnaast een eventuele vergoeding voor het uitvoeren van eco-activiteiten. Een bedrijf kan in de categorie brons, zilver of goud terecht komen, afhankelijk van de intensiteit van de eco-activiteiten. De basispremie is €220 per hectare met een extra betaling van €54 voor de eerste 40 hectare (Van den Hengel, 2022). Uit persoonlijke communicatie (2023) met de agrarische bedrijfskundigen van Alfa Accountants en Adviseurs is gebleken dat de meeste melkveehouders in categorie zilver terecht zullen komen. In dat geval ontvangen ze nog €100 extra per hectare. Na een optelsom van bovenstaande activa worden vervolgens voor de berekening van de goingconcernwaarde de langlopende schulden in mindering gebracht. Gemiddeld genomen had een melkveebedrijf in 2021 een financiering van €1,16 per kg melk (Aalderink, 2022). Er is in 2022 in Gelderland een gemiddelde productie per koe per jaar gerealiseerd van 9.120 kg melk (CRV, 2022).

1.6 Schenking bij bedrijfsoverdracht

De uiteindelijke schenking bij een bedrijfsoverdracht is het verschil tussen het bedrag van de onderneming tegen de waarde in het economisch verkeer en de overnamesom. Wat de uiteindelijke overnamesom wordt, is van vele factoren afhankelijk. Gaat het om een overdracht tussen ouders en kind? Zijn er nog andere kinderen en wat hebben ouders nodig voor hun oude dag? Voor het bepalen van de overnamesom moet er eerst gekeken worden in de bestaande aktes welke methodiek voor de berekening van de overnamesom is aangehouden. Uit persoonlijke communicatie (2023) met agro fiscalisten van Alfa Accountants en Adviseurs is gebleken dat vaak in de aktes de juist lonende exploitatiewaarde (JLEW) als overnamesom wordt aangehouden met eventueel een vergoeding voor de oude dag van de overdragers. De lonende exploitatiewaarde is de waarde van het bedrijf waarvoor de opvolger het bedrijf kan overnemen met als uitgangspunt dat de opvolger het bedrijf nog kan voortzetten en zelf nog van de opbrengsten kan leven (Van Nimwegen, 2019).

In vele gevallen wordt ervoor gekozen om de maximale leencapaciteit van de opvolger te gebruiken als maatstaf voor de lonende exploitatiewaarde. Bij bedrijfsovername tussen ouders en kind speelt emotie ook een grote rol. Ouders hechten vaak veel waarde aan de continuïteit van het bedrijf. Door te kiezen voor de lonende exploitatiewaarde als overnamesom kan dit voor ouders het gevoel geven zoveel mogelijk te hebben bijgedragen aan de voortzetting van de onderneming en tegelijkertijd dit niet ten koste te laten gaan van de andere kinderen (Pham, 2021).

Echter komt in de praktijk vaak voor dat deze JLEW erg laag is voor agrarische bedrijven. Gedurende gesprekken met de ondernemers wordt een uiteindelijke overnamesom bepaald afhankelijk van individuele factoren. De uiteindelijke overnamesom zal dan ook voor ieder bedrijf anders zijn. De overnamesom is vaak dan ook lager dan de waarde van de onderneming in het economische verkeer, aangezien de overname anders onbetaalbaar zou zijn (Cazant, 2021). Er ontstaat hier dus een schenking. Vervolgens zorgt de BOR met de vrijstelling (goingconcernwaarde methode) ervoor dat er veel minder of zelfs geen schenkbelasting betaald hoeft te worden over het geschonken deel aan de opvolger. Over het bedrag wat buiten de vrijstelling valt, moet vervolgens schenkbelasting betaald worden.

1.7 Bedrijfsopvolging in het buitenland

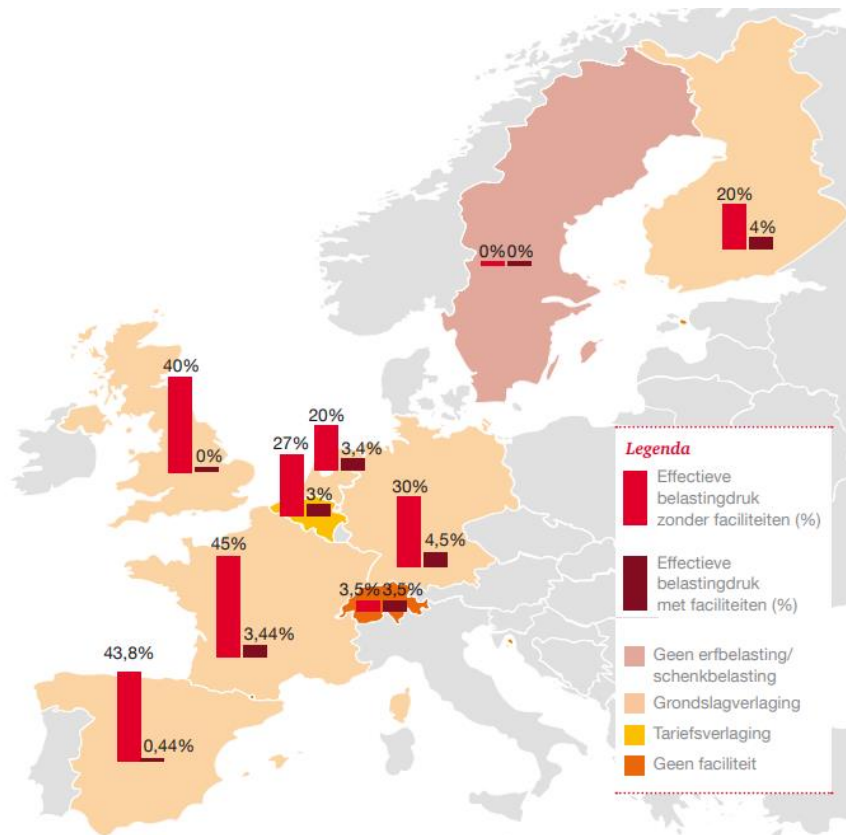
Niet alleen in Nederland zijn er regelingen om bij bedrijfsoverdrachten de te betalen belasting te verlagen. Zo heeft in 1994 de Europese Commissie een oproep gedaan aan landen om maatregelen te treffen die bedrijfsoverdrachten binnen families waarborgen door het voorkomen van schenk- en erfbelasting. Later in 2015 heeft het Europees Parlement nogmaals het onderwerp onder de aandacht gebracht en de landen verzocht om de wetgeving te verbeteren voor bedrijfsoverdrachten binnen de families. Ook hier is het doel het voorkomen van liquiditeitsproblemen en de continuïteit te garanderen (Möhlmann & Van Essen, 2022).

En deze oproep is ook in andere landen aangekomen. Vrijwel de meeste EU-landen kennen een gelijke regeling als de BOR. Voor het behouden van familiebedrijven in Nederland, is het belangrijk om een gunstig klimaat te creëren voor bedrijfsoverdrachten. Als de situatie in Nederland slechter is dan in andere landen, ontstaat een concurrentieprobleem. Daarbij is het voor bedrijven dan ook aantrekkelijker om te investeren in andere landen, waarbij wellicht zelfs bedrijven uit Nederland zullen vertrekken (Meijenburg & Co, 2020).

De Lange-Snijders et al. (2015) hebben een onderzoek uitgevoerd naar de bedrijfsopvolgingsregelingen specifiek in West-Europa. Zo hebben ze onderzocht wat de effectieve belastingdruk bij bedrijfsoverdrachten in de familiesfeer is zonder faciliteiten en met faciliteiten. In onderstaand figuur is het resultaat per land aangegeven.

Figuur 3

West-Europese landen en de effectieve belastingdruk bij bedrijfsoverdrachten binnen de familie met en zonder bestaande faciliteiten

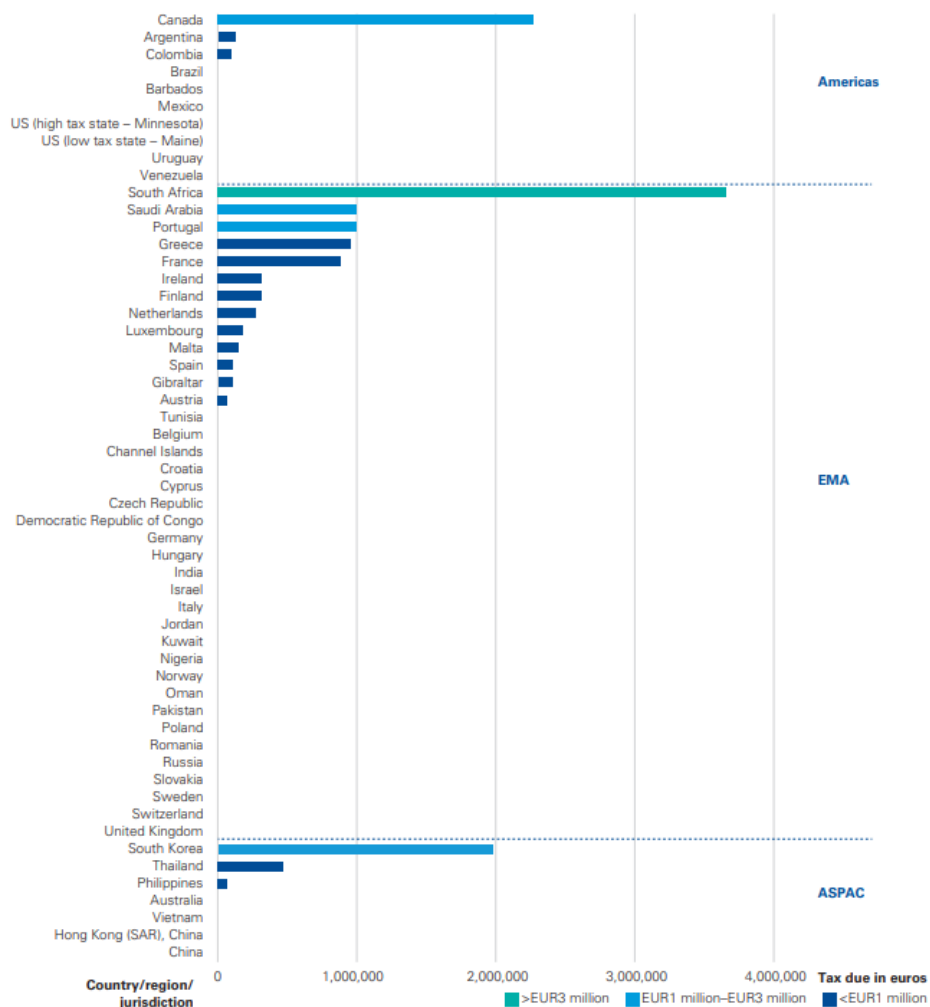
Opmerking. Overgenomen uit *West-Europa trekt één lijn bij overdracht binnen familiebedrijven* door De Lange-Snijders et al., 2015 (<https://www.pwc.nl/nl/assets/documents/pwc-west-europa-trekt-lijn-overdracht-familiebedrijven.pdf>). Copyright 2015, PwC.

In het figuur is te zien dat Nederland een effectieve belastingdruk met de BOR heeft van 3,4 procent. Daarmee ligt Nederland iets boven het gemiddelde van 2,8 procent. Volgens het onderzoek van de PwC sluit de BOR daarmee goed aan bij de faciliteiten van de andere West-Europese landen.

Naast landen in West-Europa, wordt ook wereldwijd onderzoek gedaan naar de bedrijfsopvolgingsregelingen. Zo heeft de KPMG International (2020) onderzoek gedaan naar de belastingheffing bij bedrijfsoverdrachten in 54 verschillende landen. Daarbij hebben ze onder andere voor al deze landen berekend wat de belastingheffing zou zijn wanneer een familiebedrijf van 10 miljoen euro wordt overgedragen aan een dochter. In onderstaand figuur is de belastingheffing na bestaande faciliteiten per land weergegeven.

Figuur 4

Belastingheffing bij een bedrijfsoverdracht van vader op dochter met een bedrijfswaarde van 10 miljoen euro na toepassing van bestaande faciliteiten in 54 landen

Opmerking. Overgenomen uit *Global family business tax monitor* door KPMG International, 2020

(<https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2020/10/global-family-business-tax-monitor.pdf>). Copyright 2020, KPMG International entities.

Zoals in bovenstaand figuur te zien is, zijn er ook vele landen die helemaal geen belasting heffen bij bedrijfsoverdrachten. Als er wordt gekeken naar de landen die wel belasting heffen, valt Nederland niet onder de hoogst betalende landen (KPMG International, 2020).

1.8 Kritiek op de BOR

Toch is er al jaren kritiek op de BOR in Nederland. Voor 2008 was er al kritiek op de Successiewet 1956, zowel van politici als van burgers. Op 26 november 2008 stemde de Kamer dan ook in op een herziening van de wet. De opzet van de bedrijfsopvolgingsregeling moest aangepast worden, waarbij deze eenvoudiger, toegankelijker en evenwichtiger zou worden. Aan de ene kant was de regeling te beperkt, en juist aan de andere kant te ruim, beoordeelt de Tweede Kamer in een memorie van toelichting (Kamerstuk II, 31930, nr. 3, 2009). Het uiteindelijke besluit met de nieuwe wettelijke structuur is in 2011 gepubliceerd met terugwerkende kracht naar 1 januari 2010 (Ministerie van Financiën). Deze vorm van de regeling kennen we nog steeds. Echter blijft er in de opvolgende jaren discussie over de BOR (De Heus & Wetterhahn, 2019).

Er is kritiek gekomen vanuit onder andere Kamerleden en adviseurs dat de regeling te genereus zou zijn. De vraag heerst of de regeling wel doelmatig en doeltreffend is. Daarnaast vinden zij dat er ongelijkheid is tussen ondernemers gezien de regeling aantrekkelijker zou zijn wanneer het gaat om een bedrijfsoverdracht in familiesfeer (De Heus & Wetterhahn, 2019). Over dat laatste heeft de Hoge Raad uitspraak gedaan waarbij is geoordeeld dat de BOR niet in strijd is met het gelijkheidsbeginsel. Maar vooralsnog blijft er kritiek (De Heus & Wetterhahn, 2020). Naast dat de BOR ongelijkheid zou veroorzaken, speelt ook de vraag of de BOR nog wel passend is bij haar doel. Zo wordt er veel gediscussieerd over de doelmatigheid, doeltreffendheid en de noodzakelijkheid van de regeling. Doelmatigheid wordt gedefinieerd als “de mate waarin het optimale effect tegen zo min mogelijk kosten en ongewenste neveneffecten wordt bewerkstelligd”. De definitie van doeltreffendheid is als volgt: “de mate waarin de beleidsdoelstelling dankzij de inzet van de onderzochte beleidsinstrumenten wordt gerealiseerd”. Bij de noodzaak van de regeling wordt er gekeken of ondernemingen daadwerkelijk continuïteitsproblemen krijgen als er geen BOR zou zijn. Daarnaast heeft de regeling ook nog vele budgettaire effecten. De regeling is ingewikkeld waardoor er veel kosten worden gemaakt om de regeling uit te voeren. Ook worden grote bedragen vrijgesteld van belastingheffing, waardoor het rijk minder belastinginkomsten genereert (Möhlmann & Van Essen, 2022). In onderstaande tabel is het budgettaire belang van de bedrijfsopvolgingsregeling te zien van de afgelopen jaren. In 2021 ging het om 459 miljoen euro (Ministerie van Financiën, Z.D.).

Tabel 2

Fiscale regelingen 2016-2021, budgettaire belang op transactiebasis in lopende prijzen (x € miljoen)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Schenk- en erfbelasting Bedrijfsopvolgingsfaciliteit	487	449	459	459	459	459

Opmerking. Overgenomen uit 9 Fiscale regelingen door Ministerie van Financiën, Rijksfinanciën.

De afgelopen jaren zijn er verschillende testen en onderzoeken geweest om te achterhalen of de BOR gelijk, doeltreffend, doelmatig en zelfs noodzakelijk is. Zo is er in 2014 een evaluatie geweest van SEO Economisch Onderzoek (De Heus & Wetterhahn, 2019). Belangrijke conclusies uit het rapport van Rosenboom et al. (2014) zijn dat ondanks dat de regeling voor alle bedrijfsoverdrachten beschikbaar is, ze voornamelijk binnen de familie- of werknemerssfeer plaatsvinden. De insteek van de regeling is ook zo beschreven dat deze een prikkel kunnen geven voor overdrachten binnen de familiesfeer en niet een bedrijfsoverdracht aan derden. Dit kan worden gezien als ongelijkheid. Echter is er door een gebrek aan beschikbare data heeft er geen zuivere analyse uitvoering plaats kunnen vinden over de doeltreffendheid en doelmatigheid van de bedrijfsopvolgingsregeling.

Na 2014 bleef de kritiek. In 2020 werd er zelfs door de staatssecretaris van Financiën geadviseerd om de bedrijfsopvolgingsregeling helemaal af te schaffen. Een andere optie was het drastisch versoberen van de BOR. Tweede Kamerleden Van Haga, Pallend en Aartsen (2021) met een motie die op 6 juli 2021 door de Tweede Kamer is aangenomen. Er werd gesteld dat de bedrijfsopvolgingsregeling verbeterd moet worden. Maar volgens deze Kamerleden moet de BOR juist gunstiger worden voor Nederlandse ondernemers omdat de regeling onder zou doen vergeleken met andere Europese landen (Adriaansens, 2022). Daarnaast wordt volgens de Regeling Periodiek Evaluatieonderzoek (RPE) politiek beleid periodiek geëvalueerd op doeltreffendheid en doelmatigheid en is het toetsingskader fiscale regelingen van toepassing. Het Centraal Planbureau (CPB) is ingeschakeld om een onderzoek op te stellen met als doen de fiscale regelingen gericht op bedrijfsoverdracht te evalueren. Daarbij heeft de Tweede Kamer het CPB verzocht om de gestelde moties mee te nemen in het onderzoek. Over de periode 2010-2017 is er meer microdata beschikbaar, waardoor een betere analyse over de fiscale regelingen rondom de bedrijfsoverdracht heeft kunnen plaatsvinden (Möhlmann & Van Essen, 2022).

1.9 Evaluatie CPB

De evaluatie van het CPB heeft zich dan ook gefocust op het toetsen van de noodzakelijkheid, de doeltreffendheid en de doelmatigheid van de bedrijfsopvolgingsregeling. Naast de bedrijfsopvolgingsregeling is ook de doorschuifregeling onderzocht. Hier wordt in dit onderzoek niet verder op ingegaan. Ten eerste de deelvraag of de BOR wel doeltreffend is. Er is geconcludeerd dat de regeling wel doeltreffend is. Ondernemingen lopen geen continuïteitsgevaar doordat de schenkbelasting (bijna) volledig vervalt. Echter kan dan een vraagteken gezet worden bij de noodzakelijkheid. Uit het onderzoek is gebleken dat er bij een substantieel deel (ca. 75 procent) van de overdrachten voldoende liquide middelen aanwezig zijn om de schenkbelasting te kunnen betalen. Dit kan worden gezien als zogenaamde 'cadeau-effecten', waarmee de bedrijfsopvolgingsregeling niet doelmatig is. Door het CPB wordt gesteld dat wanneer er in gevallen wel sprake is van financieringsbehoefte, in de meeste gevallen er dan kan worden volstaan met (een uitbreiding van) de bestaande uitstelregeling. Overigens resulteert dit er ook in dat hiermee de budgettaire kosten onnodig hoog zijn (Möhlmann & Van Essen, 2022).

1.10 Kabinetsreactie op CPB Evaluatie

Het signaal van het onderzoek van de CPB is binnengekomen bij het kabinet. Lang is het de vraag geweest of de BOR wellicht geheel zou worden afgeschaft, of dat een versoering gaat komen. Dit heeft geleid tot veel onrust in de ondernemerswereld. Uit de Kamerbrief van december 2022 van Minister van Economische Zaken en Klimaat Adriaansens met de kabinetsreactie op de evaluatie blijkt dat het kabinet actie gaat ondernemen omdat de BOR leidt tot budgettaire derving terwijl de faciliteit niet voldoet aan de eisen van het kabinet (doeltreffend en doelmatig) voor een fiscale regeling. De evaluatie wordt daarmee gezien als negatieve evaluatie, waarbij afschaffing of versoering standaard het uitgangspunt is. Mocht de wens er zijn om de fiscale regeling te behouden, moet ervoor worden gezorgd dat deze weer doelmatig en doeltreffend is. Het kabinet staat nog steeds achter het ondersteunen van bedrijfsopvolgingen voor de continuïteit voor familiebedrijven, maar dit moet wel eenvoudiger en eerlijker worden gemaakt. Daarbij is de regeling zoals deze is in 2022 te onevenredig en te gevoelig voor misbruik, bijvoorbeeld bij niet-reële bedrijfsopvolgingen en schijnconstructies. Er is een vervolgonderzoek uitgevoerd naar de mogelijke verbeteringen voor de BOR, waarbij de regeling zowel doeltreffend als doelmatig zal worden, als uitvoerbaar en eenvoudiger.

1.11 Toekomstige veranderingen BOR

Het kabinet-Rutte IV heeft aangegeven veranderingen te gaan doorvoeren in de huidige bedrijfsopvolgingsregeling. Het was tot april 2023 nog onduidelijk welke aanpassingen dit exact zouden zijn. Tot die tijd werd er nog veel gespeculeerd over de mogelijke versoeringen. In het Syntheserapport Bouwstenen voor een beter belastingstelsel van de staan verschillende voorstellingen waarbij er wordt gesproken over onder andere de afschaffing van de vrijstelling waarde goingconcern (Kamerstukken II, 2020-0000094149, 2020). Ook was niet zeker of de waarderingsfaciliteit wel zou blijven bestaan, wat voor veel onrust heeft gezorgd (Van Brakel, 2021). Daarnaast zijn er uitspraken van met name linkse partijen geweest die de BOR geheel wilden afschaffen (Pleijasant, 2021). Uit de evaluatie van Möhlmann & Van Essen (2022) is ook gebleken dat fiscale wetenschappers een betalingsregeling geschikter vinden om eventuele liquiditeitsproblemen op te vangen in plaats van de bedrijfsopvolgingsregeling.

Op 7 juni 2022 is een wetvoorstel ingediend door Kamerleden S. Maatoug en Van der Lee van GroenLinks en Nijboer van de PvdA, waarbij onder andere is geopperd om de BOR te versoeren. Voorstellen waren om de vrijstelling voor het ondernemersvermogen te verlagen van 83 procent naar 25 procent. Ook werd voorgesteld het vrijgestelde bedrag van de waarde goingconcern te verlagen naar 1 miljoen euro (Kamerstukken II, 36128, nr. 2, 2022).

Er waren dus verschillende mogelijke versoeringen van de BOR. Dit heeft voor veel onzekerheid geleid bij ondernemers, maar in april 2023 is er duidelijkheid gekomen over hoe de BOR daadwerkelijk gaat veranderen. In de voorjaarsnota van 2023 wordt genoemd dat het kabinet de doelmatigheid en de uitvoerbaarheid wil verbeteren. Verschillende maatregelen zijn bekend gemaakt. Onderstaand zijn de maatregelen die betrekking hebben op de vrijstelling weergegeven, welke in zullen gaan op 1 januari 2025 (Kamerstukken II, 36350, nr. 1, 2023):

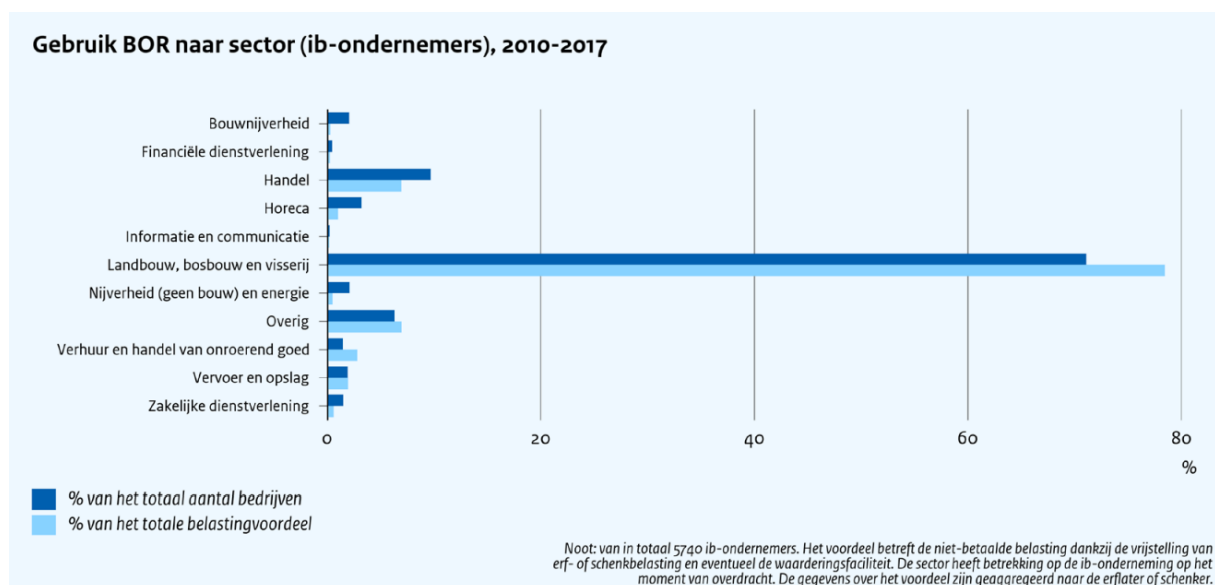
- Vrijstellingspercentage waarde goingconcern wordt verlaagd naar 70%
- Het vrijgestelde bedrag van de waarde goingconcern wordt verhoogd naar €1.500.000

1.12 Gevolgen verandering vrijstelling

De bedrijfsopvolgingsregeling wordt veel toegepast in de landbouw. Uit het onderzoek van Möhlmann en Van Essen (2022) is zelfs gebleken dat van alle ib-ondernemingen die de BOR hebben toegepast tussen 2010 en 2017, meer dan 70 procent een landbouwbedrijf was. Dit is relatief gezien erg hoog, want het aandeel landbouwers binnen de ib-ondernemingen is lager dan 10 procent. Naast dat de BOR veel wordt toegepast binnen de landbouw, is het totale belastingvoordeel ook het hoogst in deze sector. Het aandeel van de agrarische sector is bijna 80 procent. Dit is terug te zien in onderstaand figuur. Dat de landbouw veel voordeel heeft bij de bedrijfsopvolgingsregeling, komt met name omdat deze sector in tegenstelling tot de meeste andere sectoren een hogere liquidatiewaarde heeft dan de goingconcernwaarde.

Figuur 5

Gebruik bedrijfsopvolgingsregeling naar sector voor ib-ondernemers (2010-2017)

Opmerking. Overgenomen uit *Evaluatie fiscale regelingen gericht op bedrijfsoverdracht* door J. Möhlmann & C. van Essen, 2022 (<https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Notitie-Evaluatie-fiscale-regelingen-gericht-op-bedrijfsoverdracht.pdf>). Copyright 2022, Centraal Planbureau.

De bedrijfsopvolgingsregeling is dus erg belangrijk voor ondernemers, zeker voor ondernemers in de landbouwsector. Binnen de landbouw vinden de meeste bedrijfsoverdrachten plaats op melkveebedrijven (CBS, 2021). Maar zoals bekend is geworden in de voorjaarsnota van 2023, gaat de BOR veranderen. Het is nog onbekend wat de exacte gevolgen daarvan zullen zijn op de vrijstelling. Er heerst al jaren onrust en onduidelijkheid hierover onder ondernemers (Zuiderwijk, 2021). Daarbij is er nu wel bekend wat de veranderingen gaan zijn voor 2025, maar wat als de BOR in de toekomst verder gaat versoeren? Gezien de geschiedenis van discussies over de BOR blijft dit een risico.

Naast de vrijstelling waarde goingconcern, bevat de BOR de waarderingsfaciliteit. Indien de waarderingsfaciliteit zal worden afgeschaft, wordt verwacht dat dit grote gevolgen met zich meebrengt voor de continuïteit van de ondernemingen bij bedrijfsoverdrachten. En niet te vergeten het signaal van fiscale wetenschappers die stellen dat een betalingsregeling geschikter zou zijn dan een vrijstelling (Möhlmann & Van Essen, 2022).

Gezien de meeste bedrijfsoverdrachten plaatsvinden op melkveebedrijven, is het interessant om uit te zoeken wat het effect is van de verandering van de BOR op de vrijstelling voor deze ondernemingen. Het onderzoek focust zich dan ook alleen op de eerste faciliteit van de BOR: de vrijstelling voor de personen die de onderneming krijgen en voortzetten. Het onderzoek gaat niet in op bedrijfsoverdrachten bij erfenissen. Alfa Accountants en Adviseurs heeft data over melkveebedrijven in de Achterhoek beschikbaar gesteld voor dit onderzoek. Om een goed beeld neer te zetten, worden verschillende scenario's van veranderingen in de vrijstelling onderzocht. Niet alleen de aangekondigde veranderingen, maar ook mogelijke toekomstige veranderingen komen aan bod.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt: *“Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op melkveebedrijven in de Achterhoek ten opzichte van de regeling in 2022?”*. Daarbij is het doel van dit onderzoek ook om een indicatie te geven voor verschillende bedrijven. De vrijstelling volgens de BOR wordt berekend op basis van de goingconcernwaarde en de liquidatiewaarde. De grootte van een melkveebedrijf beïnvloedt deze waarden. Daarom is ervoor gekozen om op basis van grootte van de bedrijven de verschillende scenario's te onderzoeken. De deelvragen zijn als volgt:

- Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op een **klein** melkveebedrijf ten opzichte van de regeling in 2022?
- Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op een **gemiddeld** melkveebedrijf ten opzichte van de regeling in 2022?
- Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op een **groot** melkveebedrijf ten opzichte van de regeling in 2022?

Het doel van het onderzoek is het in kaart brengen van de gevolgen van deze (mogelijke) veranderingen op de vrijstelling volgens de BOR. Op deze manier kan dit onderzoek helderheid brengen voor zowel adviseurs als agrarische ondernemers zelf wat de impact gaat zijn van de veranderingen. Daarbij kunnen met deze resultaten eventuele vervolgstappen gezet worden en voor individuele situaties bepaald worden hoe op deze gevolgen in te spelen.

Hoofdstuk 2: Materiaal en methode

In onderstaand hoofdstuk is de aanpak van het onderzoek beschreven. Er is toegelicht hoe als eerste de deelvragen zijn beantwoord, met uiteindelijk het doel een antwoord op de hoofdvraag. Ten eerste zijn de variabelen gespecificeerd en vervolgens is de methode beschreven, samen met de wijze waarop de resultaten gepresenteerd zijn. Ook is de planning van het afstudeeronderzoek weergegeven. Na het vooronderzoek zijn er aantal aanpassingen doorgevoerd. De scenario's zijn concreter gemaakt en aangevuld met de combinatie van de aangekondigde veranderingen. Ook is het rekenschema in tabel 3 aangepast zodat deze beter aansluit bij de werkelijke berekening van de BOR. Daarnaast is er gekozen om in plaats van twee bestaande bedrijven als testbedrijven door te berekenen, drie melkveebedrijven te toetsen. Dit om de betrouwbaarheid te verhogen.

2.1 Beschrijving onderzoek

Het doel van het onderzoek was het in kaart brengen van de gevolgen van de (mogelijke) veranderingen op de vrijstelling volgens de BOR bij melkveebedrijven. Dit is gedaan middels een scenario analyse. Op deze manier is in kaart gebracht wat de gevolgen zijn van de verschillende veranderingen voor een melkveebedrijf. Gezien er vele verschillende factoren invloed hebben op zowel de goingconcernwaarde als de liquidatiewaarde, is ervoor gekozen om voor een fictief bedrijf op te stellen aan de hand van gemiddelde waardes van bestaande bedrijven als aanknopingspunt te nemen en daarvoor bij verschillende scenario's de vrijstelling volgens de BOR te berekenen. Deze scenario's samen met de exacte methodiek is onderstaand nader toegelicht.

2.2 Variabelen onderzoek

Het onderzoek heeft zowel een afhankelijke als een onafhankelijke variabele. Ten eerste de onafhankelijke variabele. Dit is voor dit onderzoek de mogelijke verandering van de bedrijfsopvolgingsregeling. Zoals in de theorie is beschreven, is er al lang discussie over de BOR. In april 2023 zijn nieuwe veranderingen met betrekking tot de vrijstelling bekend gemaakt. Daarbij blijft voor alsnog de onzekerheid bestaan dat wellicht in de toekomst de BOR nog verder gaat versoberen. Om een beeld te schetsen wat deze verschillende veranderingen voor invloed hebben op de uiteindelijke vrijstelling voor melkveebedrijven, zijn vier scenario's voor dit onderzoek uitgewerkt. Deze scenario's zijn gebaseerd op de theorie zoals beschreven in Hoofdstuk 1 Inleiding.

- 1) De aangekondigde verandering van de BOR waarbij de vrijstelling goingconcernwaarde boven het vrijgestelde bedrag van 83 procent wordt verlaagd naar 70 procent.
- 2) De aangekondigde verandering van de BOR waarbij de volledige vrijstelling goingconcern voor een goingconcernwaarde van €1.134.403 (2022) wordt verhoogd naar €1.500.000.
- 3) De combinatie van de aangekondigde veranderingen, oftewel de BOR zoals deze vanaf 1 januari 2025 eruit zal gaan zien.
- 4) De mogelijke versobering van de BOR waarbij waarderingsfaciliteit vervalt en het verschil tussen de liquidatiewaarde en de goingconcernwaarde niet meer is vrijgesteld. Dit is toegepast op de BOR inclusief de nieuwe voorwaarden zoals deze in april 2023 zijn aangekondigd.

Daarnaast om de invloed van de versobering te kunnen aantonen, is de vrijstelling ook berekend met de uitgangspunten zoals die in 2022 golden. De afhankelijke variabele is de uiteindelijke vrijstelling van de schenkbelasting op melkveebedrijven in de Achterhoek. Het doel was om middels deze scenario analyse weer te geven wat de verandering in de uiteindelijke vrijstelling gaat zijn, bij bovenstaande (mogelijke) veranderingen.

2.3 Methodiek

In grote lijnen is de berekening van de vrijstelling volgens de BOR voor iedere deelvraag gelijk. Vandaar dat deze in zijn geheel is beschreven en niet per deelvraag. Vervolgens is specifiek beschreven hoe de benodigde gegevens voor de verschillende deelvragen is verkregen. Met betrekking tot de praktische gegevenswerving is er gekozen om uit te gaan van de datum van de bedrijfsoverdracht op 01-01-2022.

2.3.1 Berekening van de vrijstelling

Voor het berekenen van de vrijstelling volgens de BOR zijn verschillende gegevens nodig. Ten eerste wordt er gevraagd naar een liquidatiewaarde. Uit persoonlijke communicatie (2023) met agro fiscalisten van Alfa Accountants en Adviseurs is gebleken dat in de praktijk voor het berekenen van de liquidatiewaarde een taxatierapport kan worden opgesteld, ook wel de waarde in het economisch verkeer (WEV). Gezien dit niet praktisch haalbaar was om voor dit onderzoek uit te voeren, was het ook mogelijk om de liquidatiewaarde te benaderen. De liquidatiewaarde is voor dit onderzoek gesteld als de werkelijke balanswaarde, ook wel de optelsom van alle activa. Voor de meeste posten is de boekwaarde daarvoor een juiste benadering. Echter kunnen er grote afwijkingen ontstaan bij de vaste activa. Daarom zijn voor dit onderzoek de volgende uitgangspunten gebruikt:

- Voor het berekenen van de werkelijke waarde van de immateriële vaste activa, is het belangrijk te weten hoeveel fosfaatrechten een bedrijf heeft. Echter waren deze gegevens voor individuele bedrijven niet te verkrijgen voor dit onderzoek. Daarom zijn deze berekend op basis van de gemiddeld aanwezige dieraantallen in 2022 en de forfaitaire normen voor melkvee. Voor jongvee onder een jaar is dit 9,6 kg fosfaat, voor jongvee boven een jaar is dit 21,9 kg fosfaat. Het aantal rechten voor melkvee is afhankelijk van de productie. Voor dit onderzoek is uitgegaan van een gemiddelde productie van 9.120 kg melk. Dit komt erop neer dat er voor 1 melkkoe 43,5 kg fosfaat nodig is (RVO, 2019). Het totale aantal fosfaatrechten is bij elkaar opgeteld en vermenigvuldigd met de marktprijs van 01-01-2022. Dit komt neer op een prijs van €140 per kilo fosfaat (Ramaker, 2022).
- Voor de waarde van de grond, is het aantal hectares in eigendom vermenigvuldigd met de regionorm van het eerste kwartaal 2022. Dit was voor regio Gelderland, waar onder andere de Achterhoek binnen valt, €66.700 per hectare (Kadaster, 2022).
- Voor het berekenen van de werkelijke waarde van de gebouwen, is het taxatierapport niet-woningen met peildatum 01-01-2021 toegepast. De WOZ-waarde die daarin is vastgesteld, is als uitgangspunt genomen voor de waarde van de gebouwen. In sommige gevallen was deze niet aanwezig. Daar is het taxatierapport met peildatum 01-01-2020 toegepast.
- Voor de andere activaposten is de boekwaarde 01-01-2022 gebruikt.

Deze waarden zijn bij elkaar opgeteld, wat tot de liquidatiewaarde heeft geleid. Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een rekenmodel. In bijlage 1 is een voorbeeld weergegeven van de berekening van de liquidatiewaarde middels dit rekenmodel.

Daarnaast wordt er voor de berekening van de vrijstelling gekeken naar de goingconcernwaarde van een bedrijf. De belastingdienst heeft een rekentool ontwikkeld waarmee middels normbedragen de goingconcernwaarde wordt berekend. Voor melkveebedrijven betekent dit het aantal melkkoeien vermenigvuldigen met de netto kasstroom van €247,10 voor het jaar 2022. In de rekentool wordt ook gevraagd naar de debiteuren en crediteuren. Voor de praktische uitoefening van het onderzoek is ervoor gekozen om deze niet mee te nemen. Daarnaast worden hierbij nog de toekomstige betalingsrechten aan toegevoegd. Voor dit onderzoek is er uitgegaan van een jaarlijks bedrag met als standpunt de basispremie van €220 per hectare effectief met een extra betaling van €54 voor de eerste 40 hectare, samen met de eco-activiteiten categorie zilver, waarbij er nog €100 extra per hectare wordt ontvangen.

Tot slot wordt er gevraagd naar de langlopende schulden van de onderneming. Voor dit onderzoek is uitgegaan van de gemiddelde financiering in 2021 van €1,16 per kg melk. Voor de berekening hiervan is uitgegaan van de kilogrammen meetmelk geproduceerd in 2022.

Voor het berekenen van de goingconcernwaarde voor dit onderzoek is een rekenmodel ontwikkeld. Deze is, ingevuld met een voorbeeldbedrijf met 100 melkkoeien, 50 hectare (zowel effectief als in eigendom) en 1.050.000 kg meetmelk geproduceerd, als .jpg bestand toegevoegd als bijlage 2. Het aantal melkkoeien, de betalingsrechten per jaar en de langlopende schulden zijn overgenomen in de rekentool van de belastingdienst. De goingconcernwaarde die daaruit volgde, is gebruikt voor de vaststelling van de vrijstelling volgens de BOR.

Vervolgens is de vrijstelling berekend, met als uitgangspunt de bedrijfsopvolgingsregeling in 2022. Voor de vier verschillende scenario's zijn de aanpassingen in de berekening in het rood doorgevoerd, deze zijn weergegeven in onderstaande tabel.

Tabel 3

Rekenschema vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling bij de verschillende scenario's

	Uitgangspunt BOR 2022	Scenario 1 83% verlaagd naar 70%	Scenario 2 GCW naar €1.500.000	Scenario 3 BOR vanaf 1 januari 2025	Scenario 4 Waarderingsfaciliteit vervalt
Stap 1 hoogte LW	Als LW < €1.134.403 = 100% vrijstelling Als LW > €1.134.403 zie stap 2	Als LW < €1.134.403 = 100% vrijstelling Als LW > €1.134.403 zie stap 2	Als LW < €1.500.000 = 100% vrijstelling Als LW > €1.500.000 zie stap 2	Als LW < €1.500.000 = 100% vrijstelling Als LW > €1.500.000 zie stap 2	Als LW < €1.500.000 = 100% vrijstelling Als LW > €1.500.000 zie stap 2
Stap 2 waarderings- faciliteit	LW – GCW = 100% vrijgesteld	LW – GCW = 100% vrijgesteld	LW – GCW = 100% vrijgesteld	LW – GCW = 100% vrijgesteld	x
Stap 3 vrijstelling goingconcern	Als bedrag na stap 2 < €1.134.403 = 100% vrijstelling Als bedrag na stap 2 > €1.134.403 = 100% vrijstelling tot €1.134.403 en 83% bij overgebleven bedrag	Als bedrag na stap 2 < €1.134.403 = 100% vrijstelling Als bedrag na stap 2 > €1.134.403 = 100% vrijstelling tot €1.134.403 en 70% bij overgebleven bedrag	Als bedrag na stap 2 < €1.500.000 = 100% vrijstelling Als bedrag na stap 2 > €1.500.000 = 100% vrijstelling tot €1.500.000 en 83% bij overgebleven bedrag	Als bedrag na stap 2 < €1.500.000 = 100% vrijstelling Als bedrag na stap 2 > €1.500.000 = 100% vrijstelling tot €1.500.000 en 70% bij overgebleven bedrag	Als bedrag na stap 2 < €1.500.000 = 100% vrijstelling Als bedrag na stap 2 > €1.500.000 = 100% vrijstelling tot €1.500.000 en 70% bij overgebleven bedrag
Totale vrijstelling	Optelling van de vrijgestelde bedragen	Optelling van de vrijgestelde bedragen	Optelling van de vrijgestelde bedragen	Optelling van de vrijgestelde bedragen	Optelling van de vrijgestelde bedragen

Opmerking. Op basis van Erf- en schenkbelasting en de bedrijfsopvolgingsregeling 2022 door Belastingdienst, 2022 (https://download.belastingdienst.nl/belastingdienst/docs/erf_schenkbel_bedropvolgingsreg_2022_suc0351z21fd.pdf). Copyright 2022, Belastingdienst.

2.3.2 Gegevens verzamelen

Voor dit onderzoek is de definitie van een 'klein', 'middel', en 'groot' melkveebedrijf bepaald aan de hand van het gemiddeld aanwezige melkkoeien. Deze keus is gebaseerd op het feit dat de Belastingdienst in de berekening van de goingconcernwaarde ook het aantal melkkoeien als basis neemt. Binnen Alfa Accountants worden de technische kengetallen van melkveebedrijven bijgehouden middels een Bedrijfs Analyse Systeem, ook wel bekend als het BAS-rapport. Deze gegevens van alle deelnemende bedrijven worden samen in één intern gebruikte dataset verzameld. Al deze gegevens zijn gecontroleerd door bedrijfskundigen en goedgekeurd. Voor de toetsing van deze scenario analyse zijn fictieve melkveebedrijven opgesteld aan de hand van gemiddelde waardes afkomstig uit deze dataset.

Ten eerste is deze dataset gefilterd op het boekjaar 2022, om zo met de meest recente en complete gegevens te werken. Vervolgens is gefilterd op deelnemende bedrijven uit de Achterhoek. Hiervan zijn drie segmenten gecreëerd: de top 9 kleinste bedrijven (op basis van het gemiddelde aantal aanwezige melkkoeien), het middensegment bestaande uit de 9 bedrijven het dichtst rondom het gemiddelde en de top 9 grootste bedrijven. De gemiddeldes van deze segmenten zijn gebruikt om het fictieve bedrijf te vormen. Deze keus is gemaakt gezien de vele verschillende factoren die invloed hebben op zowel de goingconcernwaarde als de liquidatiewaarde. De balanswaardes van de verschillende activa zijn niet bijgehouden in deze dataset. Deze zijn alleen op te halen middels de gemaakte jaarrekeningen. Voor de balanswaardes zijn de beginwaardes op 01-01-2022 genomen. Vanwege privacygevoelige inhoud zijn zowel deze dataset als de gebruikte jaarrekeningen niet gedeeld, maar in overleg met de auteur en Alfa Accountants en Adviseurs kunnen deze worden toegelicht. Per deelvraag zijn de uitgangspunten beschreven.

Deelvraag 1: Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op een klein melkveebedrijf ten opzichte van de regeling in 2022?

Aantal hectare effectief	32 hectare
Aantal hectare eigendom	27 hectare
Kg meetmelk geproduceerd	484.042 kg
Aantal melkkoeien	56 melkkoeien
Aantal stuks jongvee < 1	15 stuks
Aantal stuks jongvee > 1	12 stuks
Waarde gebouwen	€423.500
Waarde machines	€46.280
Waarde bedrijfsinventaris	€5.124
Waarde levende have	€68.062
Waarde financiële vaste activa	€41.721
Waarde vlottende activa	€94.914

Deelvraag 2: Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op een gemiddeld melkveebedrijf ten opzichte van de regeling in 2022?

Aantal hectare effectief	56 hectare
Aantal hectare eigendom	41 hectare
Kg meetmelk geproduceerd	1.085.624 kg
Aantal melkkoeien	105 melkkoeien
Aantal stuks jongvee < 1	27 stuks
Aantal stuks jongvee > 1	20 stuks
Waarde gebouwen	€545.130
Waarde machines	€70.382
Waarde bedrijfsinventaris	€17.245
Waarde levende have	€114.012
Waarde financiële vaste activa	€75.989
Waarde vlottende activa	€141.240

Deelvraag 3: Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op een groot melkveebedrijf ten opzichte van de regeling in 2022?

Aantal hectare effectief	137 hectare
Aantal hectare eigendom	75 hectare
Kg meetmelk geproduceerd	2.911.861 kg
Aantal melkkoeien	297 melkkoeien
Aantal stuks jongvee < 1	93 stuks
Aantal stuks jongvee > 1	83 stuks
Waarde gebouwen	€1.053.333
Waarde machines	€281.388
Waarde bedrijfsinventaris	€49.415
Waarde levende have	€294.634
Waarde financiële vaste activa	€90.156
Waarde vlottende activa	€438.702

Samenvattend is er dus voor de drie fictieve bedrijven een scenario analyse uitgevoerd, waarbij is gekeken wat de invloed is van de mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolging. Per deelvraag zijn, zoals weergegeven in tabel 3, de vier scenario's berekend samen met het uitgangspunt van 2022. De resultaten zijn vervolgens met elkaar vergeleken.

2.4 Validatie en betrouwbaarheid

Om de betrouwbaarheid van de methodiek te vergroten, is de methodiek ook in de praktijk getest. De berekening van de vrijstelling bij de verschillende scenario's is daarom per deelvraag (klein, gemiddeld en groot melkveebedrijf) uitgevoerd voor drie bestaande melkveebedrijven. Deze resultaten zijn bij de bijbehorende deelvraag weergegeven. Gegevens van deze melkveebedrijven zijn afkomstig uit onder andere de jaarrekening met de activawaarden van 01-01-2022 van Alfa Accountants en Adviseurs en de technische kengetallen conform de BAS-rapportage. Gezien het grote aantal factoren dat invloed heeft op de goingconcernwaarde en de liquidatiewaarde, zijn er voor dit onderzoek vanwege praktische redenen verschillende aannames gedaan, zoals bovenstaand beschreven. Dit heeft een negatieve invloed op de betrouwbaarheid. De berekende vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling voor de individuele bedrijven zouden hierdoor anders kunnen uitvallen dan de werkelijke vrijstelling.

Hoofdstuk 3: Resultaten

In het hoofdstuk resultaten zijn de bevindingen per deelvraag weergegeven. Ten eerste is een kort overzicht van de gegevensverzameling weergegeven. Vervolgens zijn de resultaten in tabellen weergegeven en toegelicht. Het onderzoek betreft een scenario analyse, waarbij naast een fictief bedrijf nog drie testbedrijven zijn doorberekend.

3.1 Gegevensverzameling

Gezien voor dit onderzoek vele privacy gevoelige bedrijfsgegevens zijn gebruikt, kunnen deze niet volledig in detail worden weergegeven. Onderstaand zijn de getoetste bedrijven daarom kort samengevat, om toch een indicatie te geven van de bedrijfssituaties.

- Voor de kleine melkveebedrijven zijn drie bedrijven getoetst met gemiddeld 51 tot 58 melkkoeien en 30 tot 34 hectare effectief in gebruik. Daarvan is 10 tot 33 hectare in eigendom. De productie ligt ongeveer tussen 425.600 en 494.500 kg meetmelk. De langlopende schulden variëren van €0 tot ongeveer €568.000.
- De drie bedrijven uit de categorie gemiddelde melkveebedrijven hebben ongeveer 104 melkkoeien met 52 tot 61 hectare effectief in gebruik. Het aantal hectares in eigendom varieert van 32 tot 47 hectare. De productie loopt uiteen van 1.064.000 tot 1.093.000 kg meetmelk. De langlopende schulden lopen uiteen van €798.000 tot €989.000.
- Voor de categorie grote melkveebedrijven zijn drie bedrijven doorberekend met het aantal melkkoeien uiteenlopend van 232 tot bijna 300. Ook de spreiding in de hectares is groter, van 75 tot 140 hectare in gebruik. Het aantal hectares in eigendom zit tussen 48 en 60 hectare. Het aantal kilogrammen meetmelk varieert van 1.910.000 tot 3.150.000 kg. De langlopende schulden van deze bedrijven vallen tussen €1.473.000 tot €3.460.000.

De bedrijfsgegevens uit de BAS-rapportages en de jaarrekeningen zijn toegepast in de rekenmodellen om de goingconcernwaarde en liquidatiewaarde te berekenen. In onderstaande tabel zijn van ieder bedrijf de waardes weergegeven. Deze worden gebruikt om vervolgens per deelvraag de vrijstelling volgens de BOR te berekenen.

Tabel 4

De berekende goingconcernwaarde en liquidatiewaarde per categorie per bedrijf

Categorie	Bedrijf	Goingconcernwaarde	Liquidatiewaarde
Kleine melkveebedrijven	Fictief bedrijf	€0	€3.083.579
	Testbedrijf A	€210.618	€1.722.848
	Testbedrijf B	€0	€3.191.671
	Testbedrijf C	€446.830	€3.495.530
Gemiddelde melkveebedrijven	Fictief bedrijf	€0	€4.435.756
	Testbedrijf D	€0	€3.812.678
	Testbedrijf E	€0	€5.037.563
	Testbedrijf F	€70.811	€4.268.865
Grote melkveebedrijven	Fictief bedrijf	€0	€9.398.328
	Testbedrijf G	€676.685	€6.293.013
	Testbedrijf H	€0	€8.424.050
	Testbedrijf I	€0	€7.888.700

3.2 Invloed verandering BOR op kleine melkveebedrijven

Deelvraag 1 luidt als volgt: “Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op een klein melkveebedrijf ten opzichte van de regeling in 2022?”. In onderstaande tabel zijn de resultaten voor de kleine melkveebedrijven per scenario weergegeven.

Tabel 5

Resultaten vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling per bedrijf - categorie kleine melkveebedrijven

	Uitgangspunt BOR 2022	Scenario 1 83% verlaagd naar 70%		Scenario 2 GCW naar €1.500.000		Scenario 3 BOR vanaf 1 januari 2025		Scenario 4 Waarderingsfaciliteit vervalt	
	Vrijstelling	Vrijstelling	Afwijking t.o.v. BOR 2022	Vrijstelling	Afwijking t.o.v. BOR 2022	Vrijstelling	Afwijking t.o.v. BOR 2022	Vrijstelling	Afwijking t.o.v. BOR 2022
Fictief bedrijf	€3.083.579	€3.083.579	0%	€3.083.579	0%	€3.083.579	0%	€2.608.505	-15,4%
Testbedrijf A	€1.722.848	€1.722.848	0%	€1.722.848	0%	€1.722.848	0%	€1.655.993	-3,9%
Testbedrijf B	€3.191.671	€3.191.671	0%	€3.191.671	0%	€3.191.671	0%	€2.684.169	-15,9%
Testbedrijf C	€3.495.530	€3.495.530	0%	€3.495.530	0%	€3.495.530	0%	€2.896.871	-17,1%

In de tabel zijn de berekende vrijstellingen per bedrijf per scenario te zien. Daarnaast is de procentuele afwijking ten opzichte van het uitgangspunt, de BOR zoals deze was in 2022, weergegeven per scenario. In de tabel is te zien dat er een verschil ontstaat bij scenario 4, waarbij de waarderingsfaciliteit is vervallen. Bij testbedrijf C vindt de grootste afwijking plaats, waarbij de vrijstelling 17,1 procent lager uitkomt dan het uitgangspunt.

3.3 Invloed verandering BOR op gemiddelde melkveebedrijven

De tweede deelvraag is: “Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op een gemiddeld melkveebedrijf ten opzichte van de regeling in 2022?”. De resultaten voor de categorie gemiddelde bedrijven zijn onderstaand weergegeven per scenario.

Tabel 6

Resultaten vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling per bedrijf - categorie gemiddelde melkveebedrijven

	Uitgangspunt BOR 2022	Scenario 1 83% verlaagd naar 70%		Scenario 2 GCW naar €1.500.000		Scenario 3 BOR vanaf 1 januari 2025		Scenario 4 Waarderingsfaciliteit vervalt	
	Vrijstelling	Vrijstelling	Afwijking t.o.v. BOR 2022	Vrijstelling	Afwijking t.o.v. BOR 2022	Vrijstelling	Afwijking t.o.v. BOR 2022	Vrijstelling	Afwijking t.o.v. BOR 2022
Fictief bedrijf	€4.435.756	€4.435.756	0%	€4.435.756	0%	€4.435.756	0%	€3.555.029	-19,9%
Testbedrijf D	€3.812.678	€3.812.678	0%	€3.812.678	0%	€3.812.678	0%	€3.118.874	-18,2%
Testbedrijf E	€5.037.563	€5.037.563	0%	€5.037.563	0%	€5.037.563	0%	€3.976.294	-21,1%
Testbedrijf F	€4.268.865	€4.268.865	0%	€4.268.865	0%	€4.268.865	0%	€3.438.205	-19,5%

De berekende vrijstelling is in tabel 8 weergegeven per bedrijf per scenario. Vergeleken met het uitgangspunt zijn er geen verschillen in vrijstelling bij scenario 1 tot en met 3. Bij scenario 4 zijn de vrijstellingen wel lager. De afname varieert tussen de 18,2 en 21,1 procent wanneer de waarderingsfaciliteit komt te vervallen.

3.4 Invloed verandering BOR op grote melkveebedrijven

De derde deelvraag richt zicht op grote melkveebedrijven. De vraag is: “Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op een groot melkveebedrijf ten opzichte van de regeling in 2022?”. Voor het fictieve bedrijf en drie testbedrijven zijn de vrijstellingen berekend en in onderstaande tabel weergegeven.

Tabel 7

Resultaten vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling per bedrijf - categorie grote melkveebedrijven

	Uitgangspunt BOR 2022	Scenario 1 83% verlaagd naar 70%		Scenario 2 GCW naar €1.500.000		Scenario 3 BOR vanaf 1 januari 2025		Scenario 4 Waarderingsfaciliteit vervalt	
	Vrijstelling	Vrijstelling	Afwijking t.o.v. BOR 2022	Vrijstelling	Afwijking t.o.v. BOR 2022	Vrijstelling	Afwijking t.o.v. BOR 2022	Vrijstelling	Afwijking t.o.v. BOR 2022
Fictief bedrijf	€9.398.328	€9.398.328	0%	€9.398.328	0%	€9.398.328	0%	€7.028.829	-25,2%
Testbedrijf G	€6.293.013	€6.293.013	0%	€6.293.013	0%	€6.293.013	0%	€4.855.109	-22,8%
Testbedrijf H	€8.424.050	€8.424.050	0%	€8.424.050	0%	€8.424.050	0%	€6.346.835	-24,7%
Testbedrijf I	€7.888.700	€7.888.700	0%	€7.888.700	0%	€7.888.700	0%	€5.972.090	-24,3%

De berekende vrijstelling volgens de BOR is per bedrijf per scenario weergegeven in de tabel. Hierin is te zien dat de vrijstelling bij scenario 1 tot en met 3 niet afwijkt ten opzichte van het uitgangspunt met de waarden van 2022. Bij scenario 4 waarbij de waarderingsfaciliteit komt te vervallen is de vrijstelling 22,8 tot 25,2 procent lager dan het uitgangspunt.

3.5 Scenario 4 waarderingsfaciliteit vervalt

In tabel 5 tot en met 7 is te zien dat alleen bij scenario 4 de vrijstelling afwijkt van het uitgangspunt zoals deze is in 2022. Daarom is als aanvulling op dit onderzoek is een verdieping gemaakt op scenario 4 waarbij de waarderingsfaciliteit komt te vervallen. Onderstaand is middels beschrijvende en vergelijkende statistiek verder ingegaan op de verandering van de vrijstelling bij dit scenario waarbij de waarderingsfaciliteit komt te vervallen.

Tabel 8

Procentuele afwijking vrijstelling Scenario 4 - Waarderingsfaciliteit vervalt ten opzichte van BOR 2022

Scenario 4 Waarderingsfaciliteit vervalt	Gemiddelde afwijking t.o.v. BOR 2022	Standaarddeviatie	Aantal waarnemingen
Klein bedrijf	-13,08%	6,158	4
Gemiddeld bedrijf	-19,68%	1,195	4
Groot bedrijf	-24,25%	1,034	4

De gemiddelde afwijking indien de waarderingsfaciliteit komt te vervallen, ten opzichte van het uitgangspunt met de waarden van 2022 is weergegeven in bovenstaande tabel. Per categorie zijn deze weergegeven. Vervolgens is ook de standaarddeviatie hieraan toegevoegd. De standaarddeviatie geeft de spreiding van de onderlinge resultaten aan. De maat vertelt in hoeverre de scores gemiddeld gezien van de gemiddelde afwijking af liggen.

Gezien deze uitkomsten is ervoor gekozen om de procentuele afwijking van de vrijstelling bij scenario 4 ten opzichte van de BOR in 2022 statistisch te toetsen. Middels het statistiekprogramma JASP is de ANOVA toets toegepast, waarbij de categorieën met elkaar vergeleken zijn. Er is uitgegaan van een betrouwbaarheidspercentage van 95%. Dit houdt in dat $\alpha=0,05$. Wanneer de P-waarde $< 0,05$, betekent dit dat het gevonden verschil significant is en het verschil niet berust op toeval. In 95% van de gevallen zou de berekening dezelfde uitkomst moeten geven indien de proef herhaald wordt. In onderstaande tabel zijn de resultaten van de ANOVA toets weergegeven voor scenario 4. De verschillende categorieën zijn met elkaar vergeleken waarbij de P-waarde is weergegeven.

Tabel 9

Uitkomsten ANOVA toets procentuele afwijking vrijstelling Scenario 4 - Waarderingsfaciliteit vervalt ten opzichte van BOR 2022

Categorie	... vergeleken met	P-waarde
Klein melkveebedrijf	Gemiddeld melkveebedrijf	0,074
Gemiddeld melkveebedrijf	Groot melkveebedrijf	0,236
Groot melkveebedrijf	Klein melkveebedrijf	0,005

In de tabel is te zien dat wanneer de categorie groot melkveebedrijf met klein melkveebedrijf wordt vergeleken, het gevonden verschil significant is gezien de P-waarde $< 0,05$. Voor de andere categorieën is de P-waarde $> 0,05$ en betekent dit dat er geen gevonden significant verschil is gevonden.

Hoofdstuk 4: Discussie

In dit hoofdstuk wordt gereflecteerd op de aanpak van het onderzoek en de resultaten. De verkregen resultaten worden vergeleken met de literatuur. Daarnaast wordt er kritisch gekeken naar het proces en de methode. Ook wordt een vertaalslag gemaakt naar de praktijk.

4.1 Doelstelling onderzoek

Het doel van het onderzoek is het in kaart brengen van de gevolgen van de aangekondigde veranderingen op de vrijstelling volgens de BOR, deze zijn verwerkt in scenario 1 en 2 en samengevoegd in scenario 3. Daarnaast toont het onderzoek ook aan wat er gebeurt met de vrijstelling volgens de BOR indien wellicht de waarderingsfaciliteit zal te komen vervallen, dit is scenario 4. De uitkomsten worden vergeleken met de BOR zoals deze in 2022 was, het uitgangspunt. Het onderzoek splitst zich uit op verschillende categorieën op basis van grootte, om ook een indicatie te kunnen geven voor verschillende bedrijven. Op deze manier kan dit onderzoek helderheid brengen voor zowel adviseurs als agrarische ondernemers zelf wat de impact gaat zijn van de veranderingen. Daarbij kunnen met deze resultaten eventuele vervolgstappen gezet worden en voor individuele situaties bepaald worden hoe op deze gevolgen in te spelen.

4.2 Resultaten

In het hoofdstuk Resultaten zijn de bevindingen van het onderzoek weergegeven in tabellen en toegelicht. De drie deelvragen zijn behandeld. De eerste deelvraag luidt als volgt “Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op een **klein** melkveebedrijf ten opzichte van de regeling in 2022?”. De invloed van de mogelijke verandering is uitgedrukt in de procentuele afwijking van de vrijstelling ten opzichte van vrijstelling zoals deze in 2022 was. Voor deelvraag 1 was er bij scenario 1 tot en met 3 geen afwijking ten opzichte van het uitgangspunt, de BOR in 2022. Bij scenario 4 was er voor ieder bedrijf sprake van een afwijking, waarbij de grootste afwijking 17,1 procent lager was dan het uitgangspunt.

Deelvraag twee is als volgt opgesteld: “Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op een **gemiddeld** melkveebedrijf ten opzichte van de regeling in 2022?”. Ook hier veranderde de hoogte van de vrijstelling niet bij scenario's 1 tot en met 3. Bij scenario 4 varieert de afwijking tussen de 18,2 en 21,1 procent. De derde deelvraag is “Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op een **groot** melkveebedrijf ten opzichte van de regeling in 2022?”. De vrijstelling bij scenario 1 tot en met 3 wijkt niet afwijkt ten opzichte van het uitgangspunt met de waarden van 2022. Bij scenario 4 waarbij de waarderingsfaciliteit komt te vervallen is de vrijstelling 22,8 tot 25,2 procent lager dan het uitgangspunt.

Voor alle drie de categorieën zijn er dus geen afwijkingen van vrijstelling gevonden bij scenario 1 tot en met 3. Met de nieuwe maatregelen die in april 2023 zijn aangekondigd waarbij de volledige vrijstelling voor een goingconcernwaarde wordt verhoogd naar €1.500.000 en het percentage van het resterende bedrag wordt verlaagd naar 70 procent, verandert de uiteindelijke vrijstelling dus niet voor deze bedrijven. Dit komt ook overeen met theorieën over de bedrijfsopvolgingsregelingen bij agrarische bedrijven. In de theorie wordt namelijk gesteld dat doordat de goingconcernwaardes in de sector erg laag zijn, de invloed van een verandering op de vrijstelling goingconcern geen grote gevolgen hoeft te hebben (Cazant, 2021). Overigens is deze bevinding niet significant aangetoond, er kan niet worden gezegd dat de vrijstelling volgens scenario 3 voor alle melkveebedrijven 0 procent afwijkt ten opzichte van de situatie in 2022. Er kunnen uitzonderingen zijn waarbij een melkveebedrijf wel een andere vrijstelling krijgt in de nieuwe situatie vergeleken met de BOR in 2022.

Wat opvalt in de resultaten, is dat indien de waarderingsfaciliteit vervalt, de vrijstelling wel wordt beperkt en lager uitkomt dan de andere scenario's. De waarderingsfaciliteit is dan ook essentieel voor het verkrijgen van maximale vrijstelling. Dit komt overeen met de bevindingen uit de literatuur. Ook daar wordt genoemd dat de vrijstelling tussen de liquidatiewaarde en de waarde goingconcern erg belangrijk is voor agrarische ondernemers, met name door de relatief lage goingconcernwaardes (Seegers, 2023). Betreft het verschil tussen de categorieën, is uit het onderzoek gebleken dat er een significant verschil optreedt indien de afwijking ten opzichte van de BOR in 2022 wordt vergeleken tussen de kleine melkveebedrijven en de grote melkveebedrijven. Het verschil in de vrijstelling wordt veroorzaakt door de hoogte van de liquidatiewaarde, gezien de goingconcernwaarde niet meer wordt meegenomen indien de waarderingsfaciliteit vervalt. Het verschil tussen kleine melkveebedrijven met gemiddelde melkveebedrijven, en het verschil tussen gemiddelde bedrijven met grote bedrijven is niet significant aangetoond. Een mogelijke oorzaak hiervoor is dat er te veel verschillende factoren zijn die de liquidatiewaarde bepalen om een significant verband te kunnen leggen tussen de grootte van een melkveebedrijf op basis van het aantal dieren en de procentuele afwijking van de vrijstelling ten opzichte van de situatie met de BOR in 2022.

4.3 Invloed van de goingconcernwaarde

Uit de literatuur en de resultaten blijkt dus dat de goingconcernwaarde van groot belang is voor agrarische bedrijven bij het berekenen van de vrijstelling volgens de BOR. In feite kan er gezegd worden over de situatie vanaf 2025 dat indien de goingconcernwaarde onder de €1.500.000 blijft, de volledige liquidatiewaarde van het bedrijf wordt vrijgesteld. Op fiscaal gebied is de vrijstelling dan zo optimaal mogelijk. De bedrijven die zijn meegenomen in dit onderzoek, hebben een goingconcernwaarde variërend van €0 tot €676.685, waarbij zelfs bij acht bedrijven de goingconcernwaarde €0 betreft. Door deze twee nieuwe veranderingen is het zelfs mogelijk dat de BOR in 2025 zelfs een hogere vrijstelling geeft dan de situatie in 2022. Onderstaand is de berekening van het break-evenpunt weergegeven, waardoor te beredeneren is in welke situaties dit voor kan komen.

$$\begin{aligned}(GCW - €1.134.403) \times 0,83 + €1.134.403 &= (GCW - €1.500.000) \times 0,70 + €1.500.000 \\ 0,83 GCW - €941.554,49 + €1.134.403 &= 0,70 GCW - €1.050.000 + €1.500.000 \\ 0,13 GCW &= €257.151,49 \\ GCW &= €1.978.088,38\end{aligned}$$

Uit de break-evenpunt berekening blijkt dat wanneer de goingconcernwaarde lager is dan €1.978.088 de vrijstelling in 2025 zelfs gunstiger is dan de situatie in 2022. Een goingconcernwaarde hoger dan €1.978.088 betekent wel een lagere totale vrijstelling dan de situatie in 2022. Om een praktijkbeeld te schetsen is de volgende simulatie berekend. Indien een melkveebedrijf 260 koeien heeft, geen schulden heeft en waarbij geen rekening wordt gehouden met debiteuren, crediteuren, betalingsrechten of activiteiten buiten de veehouderij, heeft het melkveebedrijf een goingconcernwaarde van €1.976.800 en zit hiermee nog onder de grens van €1.978.088.

De goingconcernwaarde heeft dus veel invloed op de hoogte van de vrijstelling. Bij de berekening van de waarde goingconcern mogen de langlopende schulden in mindering worden gebracht. De mate van financiering heeft dus veel invloed op de uiteindelijke goingconcernwaarde (Van den Kerkhof, 2017). Een melkveebedrijf had in 2021 gemiddeld een bedrag van €1.100.000 miljoen aan langlopende schulden. De balanswaarde was in 2021 ruim 4,8 miljoen euro (Agrimatie, 2023). Om een beeld te geven van de hoogte van de financieringskosten en de goingconcernwaarde samen met liquidatiewaarde, is onderstaande tabel gevormd. Van de onderzochte bedrijven is de financiering per kilogram melk weergegeven. De tabel is op hoogte van financieringskosten gefilterd.

Tabel 10

De financieringskosten per kg melk weergegeven per berekende goingconcernwaarde en liquidatiewaarde per bedrijf

	Financieringskosten / kg melk	Goingconcernwaarde	Liquidatiewaarde
Testbedrijf C	€0,00	€446.830	€3.495.530
Testbedrijf A	€0,55	€210.618	€1.722.848
Testbedrijf G	€0,56	€676.685	€6.293.013
Testbedrijf F	€0,72	€70.811	€4.268.865
Testbedrijf E	€0,92	€0	€5.037.563
Testbedrijf D	€0,96	€0	€3.812.678
Fictief bedrijf klein	€1,16	€0	€3.083.579
Fictief bedrijf gemiddeld	€1,16	€0	€4.435.756
Fictief bedrijf groot	€1,16	€0	€9.398.328
Testbedrijf B	€1,19	€0	€3.191.671
Testbedrijf I	€1,24	€0	€7.888.700
Testbedrijf H	€2,15	€0	€8.424.050

In de tabel is te zien dat bij de vier bedrijven met laagste financieringskosten per kilogram melk, er een positieve goingconcernwaarde is weergegeven. De bedrijven met een hogere financiering hebben een goingconcernwaarde van €0. Echter is er geen significant verband aangetoond tussen de financieringskosten en de goingconcernwaarde en/of de vrijstelling volgens de BOR.

4.4 Aanpak onderzoek

Voorafgaand aan het onderzoek zijn er verschillende uitgangspunten vastgesteld en aannames gedaan om de realiteit te benaderen. Dit kan de betrouwbaarheid beïnvloeden. Ten eerste is het belangrijk om te benadrukken dat het onderzoek is uitgevoerd op melkveebedrijven in de Achterhoek, die ook deelnemen aan de BAS-rapportage. Op basis hiervan zijn ook de categorieën klein, gemiddeld en groot gevormd. De resultaten kunnen dus niet één op één overgenomen worden voor andere melkveebedrijven, wel wordt er een beeld geschetst van de situatie maar de werkelijkheid zou kunnen afwijken. Ook zijn in dit onderzoek alleen de samenwerkingsvormen als maatschap en VOF meegenomen. Dit omdat deze vormen het meest in de sector voorkomen. Wel betekent dit dat er afwijkingen kunnen ontstaan indien het een melkveebedrijf betreft met een andere structuur. Daarnaast is het belangrijk in acht te nemen dat ieder melkveebedrijf anders is. Geen één melkveebedrijf bestaat uit exact dezelfde omvang en heeft dezelfde jaarcijfers. Wel is er in dit onderzoek geprobeerd verschillende soorten bedrijven te onderzoeken. Middels het fictieve bedrijf maar ook door drie bedrijven uit de praktijk door te berekenen, wordt wel een realistisch beeld geschetst waarbij variatie in bedrijven is meegenomen.

Vanwege praktische uitvoerbaarheid is ervoor gekozen om de bedrijfsoverdracht fictief op 01-01-2022 te laten plaatsvinden. De normen voor de BOR bij een bedrijfsoverdracht in 2023 zijn wel bekend. De vrijgestelde goingconcernwaarde is in 2023 niet €1.134.403 maar €1.205.871. Het percentage over de goingconcernwaarde is wel in beide jaren 83%. Echter doordat van vele bedrijven de balanswaardes op 01-01-2023 nog niet bekend zijn, is ervoor gekozen om uit te gaan van 01-01-2022. De BAS-rapportages over 2022 zijn wel compleet en getoetst voorafgaand aan het onderzoek.

Daarnaast zijn er aannames gedaan om de liquidatiewaarde en de goingconcernwaarde met de huidige middelen zo nauwkeurig mogelijk te benaderen. Vanwege het ontbreken van taxatierapporten waarbij melkveebedrijven geheel worden getaxeerd op basis van de waarde economisch verkeer, is er gekozen om deze te benaderen. Zo zijn de fosfaatrechten berekend op basis van het aantal dieren en de marktprijs op 01-01-2022.

Het aantal hectares in eigendom is vermenigvuldigd met de regionorm van het eerste kwartaal in 2022 en de waarde van de gebouwen is benaderd op basis van de WOZ-waarde uit de taxatierapporten met peildatum 01-01-2021. De overige activaposten zijn gewaardeerd op de balanswaarde op 01-01-2022. Op deze manier is de waarde economisch verkeer van een melkveebedrijf zo nauwkeurig mogelijk benaderd, waarbij ieder bedrijf op dezelfde manier is gewaardeerd. Echter kan dit afwijken van de werkelijke liquidatiewaarde. Ook om de goingconcernwaardes van de melkveebedrijven te benaderen, zijn aannames gedaan. Zo is er aangenomen dat de melkveebedrijven alleen activiteiten hebben in de veehouderij. Ook zijn de debiteuren en crediteuren van de bedrijven niet meegenomen. Voor het bedrag aan betalingsrechten is het standpunt aangenomen dat de melkveebedrijven zich in categorie zilver voor de eco-activiteiten bevinden. Dit kan afwijken van de werkelijkheid. Ook zijn er geen niet-bedrijfsgebonden activa en schulden meegenomen in de berekening van de goingconcernwaarde. Wel is gebruik gemaakt van de rekentool van de Belastingdienst.

Voor zowel de liquidatiewaardes als de goingconcernwaardes zijn dus aannames genomen. Wel gebaseerd op bestaande literatuur en normen. Het is mogelijk dat de werkelijke waardes afwijken van de berekende waardes. Maar deze methode geeft wel een goed beeld van wat er gebeurt met de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling. Ook door voor meerdere bedrijven de vrijstelling te berekenen, wordt de invloed van de veranderingen aan de BOR goed weergegeven, ondanks dat werkelijke waardes kunnen afwijken. De berekening van de vrijstelling is uitgevoerd zoals de Belastingdienst deze voorschrijft. Dit samen zorgt ervoor dat de betrouwbaarheid van de uiteindelijke resultaten die laten zien wat de invloed is van de verandering van de BOR op de vrijstelling, wel toereikend is.

Tijdens het berekenen van de resultaten, kwamen nieuwe inzichten betreft de opstelling van het onderzoek. Dit is gecommuniceerd met de afstudeerdocent waarna Hoofdstuk 2 Materiaal en Methode is uitgebreid en aangepast. Vervolgens zijn de resultaten nogmaals berekend op deze vernieuwde wijze. Hierna is het onderzoek verlopen zoals gepland in het vooronderzoek. Echter was er voor één bedrijf geen WOZ-waarde bekend van de gebouwen op peildatum 01-01-2021, hiervoor is met uitzondering de WOZ-waarde van 01-01-2020 toegepast. Wel wordt geacht dat dit geen grote impact heeft op de uiteindelijke resultaten.

4.5 Toepassing in de praktijk

Het doel van dit onderzoek is het in kaart brengen van de gevolgen van veranderingen op de vrijstelling volgens de BOR. Het onderzoek laat voor verschillende bedrijven zien wat de vrijstelling zou zijn bij verschillende scenario's, en wat daarbij de procentuele afwijking is ten opzichte van de BOR in 2022. In grote lijnen wordt er weergegeven wat de invloed is van bijvoorbeeld de aangekondigde maatregelen voor de BOR vanaf 1 januari 2025. Met name het zien dat de vrijstelling met de nieuwe voorwaarden niet verandert ten opzichte van de situatie in 2022, kan voor geruststelling zorgen. Adviseurs kunnen dit meenemen in adviesgesprekken richting de klant. Daarnaast kan dit ook de 'grote paniek' wegnemen voor individuele melkveehouders zelf. Eventueel vervroegd de bedrijfsovername laten plaatsvinden vanwege de verandering van de vrijstelling volgens de BOR voor 2025, is niet nodig. Ook heeft het kabinet laten weten waarde te zien in de waarderingsfaciliteit. Verwacht wordt dat deze voorlopig nog niet zal komen te vervallen. Mocht in de toekomst toch het vermoeden ontstaan dat deze zal worden aangepast, kan middels dit onderzoek de invloed hiervan worden geschat.

Daarbij is wel belangrijk dat dit onderzoek zicht puur heeft gericht op de fiscale gevolgen van de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling. Er is geen rekening gehouden met andere wijzigingen aan de bedrijfsopvolgingsregeling en de doorschuifregeling. De aanpassingen aan de vrijstelling zijn aangekondigd in de Voorjaarsnota 2023, maar nog niet alle wijzigingen en details zijn bekend. Zo worden beleidsveranderingen verwacht rondom het verhuurd vastgoed, bedrijfsmiddelen die deels privé gebruikt worden, aanmerkelijk belang en de bezits- en voortzettingseis (Van der Kroon, 2023).

Naast vrijstelling op de schenkbelasting volgens de bedrijfsopvolgingsregeling, zijn er nog vele andere factoren die een rol spelen bij een bedrijfsovername. Dit onderzoek heeft gezien beperking in tijd en omvang geen verdieping gemaakt op de daadwerkelijke bedrijfsovername. Bij een bedrijfsovername en het bepalen van de overnamesom zijn er vele zaken die eerst besproken moeten worden. In eerste instantie wordt bij het aangaan van een samenwerkingsverband overnamebepalingen vastgelegd in de akte. Wensen van overdrager en overnemer worden daarin vastgelegd. Een belangrijk aandachtspunt is het tussentijds checken van de overnamebepalingen in de akte gedurende het samenwerkingsverband. Tegen de tijd van de daadwerkelijke overname kan de situatie heel anders zijn. Binnen privésfeer, maar ook de gehele sector kan er anders uitzien. In de praktijk is gebleken dat de overnameprijs in de akte niet meer mogelijk is tegen de tijd van overname. Wat ook vaak voorkomt is dat in de akte voor de overnamesom het bedrag van de juist lonende exploitatiewaarde wordt aangehouden (Van Nimwegen, 2019).

Op het moment van bedrijfsoverdracht wordt vaak het gesprek aangegaan waarbij de wensen van de overdragers en de (financiële) mogelijkheden van de overnemers worden besproken. Wat is de staat van het bedrijf, moeten er nog investeringen worden gedaan en wat is het rendement in de toekomst? Is er ruimte voor extra financiering, wat willen overdragers aan hun oude dag overhouden en zijn er eventueel broers en zussen betrokken. Dit soort vragen zijn belangrijk bij het opstellen van de uiteindelijke overnamesom (Westeneng, 2020). Het bepalen van de overnamesom staat dus volledig los van de vrijstelling volgens de BOR. Wel kan er gekeken worden bij een overnamesom of de uiteindelijke schenking past binnen de vrijgestelde waarde.

Hoofdstuk 5: Conclusie & aanbevelingen

In het hoofdstuk Conclusie en aanbevelingen wordt concreet antwoord gegeven op de hoofd- en deelvragen van dit onderzoek. De resultaten samen met de discussie wordt juist geïnterpreteerd en samengevoegd in de conclusie. Vervolgens worden praktijkgerichte aanbevelingen gegeven naar aanleiding van dit onderzoek.

5.1 Conclusie

Bij agrarische bedrijfsovernames is er vaak sprake van een schenking. Normaal gesproken zou daar schenkbelasting over betaald moeten worden, echter zou deze belastingheffing bij bedrijfsovernames de liquiditeit en continuïteit in gevaar kunnen brengen. Daarom is de bedrijfsopvolgingsregeling (BOR) in het leven geroepen. Een onderdeel in de bedrijfsopvolgingsregeling is de vrijstelling voor de personen die de onderneming krijgen en voortzetten. Echter is er door de tijd heen veel kritiek op de bedrijfsopvolgingsregeling. Het kabinet heeft aangekondigd de regeling te willen gaan aanpassen en de doelmatigheid, doeltreffendheid en de noodzaak van de regeling te waarborgen. Lang is onzeker geweest hoe de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling eruit zou komen te zien, maar in april 2023 zijn de aanpassingen bekend gemaakt.

Het doel van het onderzoek is het in kaart brengen van de gevolgen van de aangekondigde veranderingen op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgings-regeling. Daarnaast toont het onderzoek ook aan wat er gebeurt met de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling indien wellicht de waarderingsfaciliteit zal te komen vervallen. Op deze manier kan dit onderzoek helderheid brengen voor zowel adviseurs als agrarische ondernemers zelf wat de impact gaat zijn van de veranderingen. Daarbij kunnen met deze resultaten eventuele vervolgstappen gezet worden en voor individuele situaties bepaald worden hoe op deze gevolgen in te spelen.

Het uitgangspunt is de bedrijfsopvolgingsregeling zoals deze in 2022 was. Er worden vier mogelijke veranderingen, ook wel scenario's, van de bedrijfsopvolgingsregeling getoetst. Het eerste scenario is de situatie waarbij de vrijstelling goingconcernwaarde boven het vrijgestelde bedrag, verlaagd wordt naar 70 procent. In het tweede scenario wordt de volledige vrijstelling goingconcern verhoogd naar een goingconcernwaarde van €1.500.000. Het derde scenario pakt deze twee wijzigingen samen en is de situatie zoals de bedrijfsopvolgingsregeling eruit zal gaan zien vanaf 1 januari 2025. Tot slot wordt in scenario 4 geschetst wat er zal gebeuren indien de waarderingsfaciliteit vervalt.

De eerste deelvraag luidt: "Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op een **klein** melkveebedrijf ten opzichte van de regeling in 2022?". Uit de resultaten is gebleken dat op deze bedrijven de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling niet verandert bij scenario 1 tot en met 3. Alleen indien de waarderingsfaciliteit komt te vervallen, verandert de vrijstelling. Deze wordt bij de kleine bedrijven gemiddeld 13,08% verlaagd met een standaarddeviatie van 6,158.

De tweede deelvraag is als volgt opgesteld: "Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op een **gemiddeld** melkveebedrijf ten opzichte van de regeling in 2022?". Ook hier veranderde de hoogte van de vrijstelling niet bij scenario 1 tot en met 3. De vrijstelling bleef na de aanpassingen gelijk ten opzichte van 2022. In scenario 4 waardeer de waarderingsfaciliteit vervalt, werd de vrijstelling gemiddeld 19,68% lager met een standaarddeviatie van 1,195 ten opzichte van de bedrijfsopvolgingsregeling in 2022.

Tot slot de derde deelvraag: “Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op een **groot** melkveebedrijf ten opzichte van de regeling in 2022?”. Er is geen afwijking van de vrijstelling bij scenario 1 tot en met 3 wanneer er wordt vergeleken met het uitgangspunt van 2022. Wel wijkt de vrijstelling in scenario 4 af, gemiddeld is deze 24,25% lager dan de vrijstelling in 2022 met een standaarddeviatie van 1,034.

De resultaten leiden samen met de discussie tot het antwoord op de hoofdvraag: “Wat is de invloed van een mogelijke verandering op de vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling op melkveebedrijven in de Achterhoek ten opzichte van de regeling in 2022?”. Uit het onderzoek blijkt dat bij zowel de verandering van het percentage vrijstelling goingconcernwaarde naar 70 procent, als bij de verhoging van de volledig vrijgestelde goingconcernwaarde naar €1.500.000 als bij de combinatie van deze twee aanpassingen, er geen wijziging voordoet in de berekende vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling. Dit geldt voor zowel de fictieve bedrijven als voor alle testbedrijven.

Ook komt naar voren dat de hoogte van de vrijstelling afneemt indien de waarderingsfaciliteit vervalt, ongeacht de bedrijfsgrootte. Uit het onderzoek is gebleken dat het verschil tussen de procentuele afwijking van de vrijstelling in scenario 4 ten opzichte van de bedrijfsopvolgingsregeling in 2022 tussen kleine melkveebedrijven en grote melkveebedrijven significant is. Dit is ook te beredeneren op basis van de hoogte van de liquidatiewaarde. In het algemeen hebben grotere bedrijven ook een hogere liquidatiewaarde. Het gevonden verschil tussen kleine en gemiddelde melkveebedrijven, en gemiddelde en grote melkveebedrijven is niet significant aangetoond. Dit is te verklaren door het feit dat er vele verschillende factoren zijn die de liquidatiewaarde van een melkveebedrijf bepalen.

In de praktijk betekent dit dat met de nieuwe maatregelen die 1 januari 2025 ingaan, de uiteindelijke vrijstelling niet verandert. Overigens is deze bevinding niet significant aangetoond, er kan niet worden gezegd dat de vrijstelling volgens scenario 3 voor alle melkveebedrijven 0 procent afwijkt ten opzichte van de situatie in 2022. Er kunnen situaties voorkomen waarbij het gevonden resultaat niet geldt. Hierbij moet ook vermeld worden dat de liquidatie- en goingconcernwaardes van de getoetste bedrijven een benadering zijn en kunnen afwijken van de werkelijkheid. Wel schept het weergeven van verschillende bedrijven met verschillende waardes een goed beeld van de invloed van de veranderingen. Ook sluit deze conclusie aan bij de gevonden theorie. De oorzaak ligt met name in het feit dat over het algemeen de goingconcernwaarde van een agrarisch bedrijf erg laag is.

Fiscaal gezien kan gezegd worden dat indien de goingconcernwaarde van een bedrijf vanaf 2025 onder de €1.500.000 ligt, en de liquidatiewaarde is hoger dan de goingconcernwaarde, de volledige liquidatiewaarde van het bedrijf wordt vrijgesteld. Uit een break-evenpunt berekening blijkt zelfs dat de vrijstelling vanaf 2025 gelijk of zelfs gunstiger is voor bedrijven met een goingconcernwaarde lager dan €1.978.088. Indien de goingconcernwaarde hierboven komt, wordt de vrijstelling wel lager dan de vrijstelling met voorwaarden van 2022. Om een beeld te schetsen van de omvang van een bedrijf met een goingconcernwaarde net onder dit omslagpunt, is de volgende situatie berekend. Een melkveebedrijf met 260 koeien en geen langlopende schulden, waarbij ook geen rekening is gehouden met debiteuren, crediteuren, betalingsrechten en activiteiten buiten de veehouderij, heeft een goingconcernwaarde van €1.976.800. Bij de berekening van de goingconcernwaarde worden de langlopende schulden in vermindering gebracht. Met deze kennis zou gezegd kunnen worden dat bedrijven van grote omvang (groter dan 260 melkkoeien) met langlopende schulden, de goingconcernwaarde niet snel boven de €1.978.088 uit zal komen.

5.2 Aanbevelingen

Met name het zien dat de vrijstelling met de nieuwe voorwaarden niet verandert ten opzichte van de situatie in 2022, kan voor geruststelling zorgen. Adviseurs kunnen dit meenemen in adviesgesprekken richting de klant. Daarnaast kan dit ook de ‘grote paniek’ wegnemen voor individuele melkveehouders zelf. Eventueel vervroegd de bedrijfsovername laten plaatsvinden vanwege de verandering van de vrijstelling volgens de BOR voor 2025, is niet nodig. Ook heeft het kabinet laten weten waarde te zien in de waarderingsfaciliteit. Verwacht wordt dat deze voorlopig nog niet zal komen te vervallen. Mocht in de toekomst toch het vermoeden komen dat deze zal worden aangepast, kan middels dit onderzoek de invloed hiervan worden geschat. Het advies voor melkveehouders waarbij in de toekomst een bedrijfsoverdracht wordt verwacht, is om regelmatig op basis van de waardes van de samenwerkingsakte de overnamesom te bespreken en waar nodig bij te werken. Voor adviseurs is dit een punt die zij kunnen meenemen in besprekingen met de klant.

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van selectieve data gebaseerd op verschillende benaderingen. Om de betrouwbaarheid te vergroten zou een vervolgonderzoek gestart kunnen worden waarin deze aannames worden vervangen door werkelijke data. Gezien de beschikbare middelen was dat voor dit onderzoek niet mogelijk. Voor dit onderzoek zijn alleen bedrijven meegenomen uit de dataset van Alfa Accountants en Adviseurs Achterhoek. Om deze resultaten en conclusie breder te kunnen trekken, zou vervolgonderzoek nodig zijn. Dit geldt ook voor de verschillende ondernemingsvormen. Voor dit onderzoek zijn alleen maatschappen en vennootschappen onder firma's getest gezien deze het meest voorkomen in de sector, echter zouden er andere resultaten kunnen gelden voor andere vormen. Daarnaast zou het onderzoek nog breder getrokken kunnen worden door bijvoorbeeld andere sectoren te onderzoeken.

Ook is vervolgonderzoek nodig om meer te kunnen zeggen over de invloed van de financiering op de goingconcernwaarde. Wellicht zou een verband gelegd kunnen worden tussen de financiering en de goingconcernwaarde en uiteindelijk dus ook de berekende vrijstelling volgens de bedrijfsopvolgingsregeling. Daarnaast zou gekeken kunnen worden of het mogelijk is om bedrijven waarvoor de vrijstelling wél zou veranderen, relatief gemakkelijk in kaart te brengen.

Om concreet iets te zeggen voor individuele bedrijven moet de vrijstelling exact worden berekend volgens wetgeving. Voor dit onderzoek is een benadering toegepast. De daadwerkelijke vrijstelling zal per individueel bedrijf berekend moeten worden, eventueel met hulp van een adviseur. Hoe de uiteindelijke bedrijfsoverdracht eruit komt te zien, is afhankelijk van vele verschillende factoren zoals de overnamesom, het rendement van het bedrijf en de mogelijke financiering. Er zouden vervolgonderzoeken gestart kunnen worden naar deze verschillende factoren van de bedrijfsopvolging.

Bronvermelding

- Aalderink, H. (2022, 31 maart). *Dekt de goede melkprijs begin 2022 de gestegen toegerekende kosten wel?* Alfa Accountants en Adviseurs. Geraadpleegd op 7 april 2023, van <https://www.alfa.nl/actueel/dekt-de-goede-melkprijs-begin-2022-de-gestegen-toegerekende-kosten-wel>
- Adriaansens, M.A.M. (2022, 9 december). *Kabinetsreactie evaluatie fiscale bedrijfsopvolgingsregelingen*. Geraadpleegd op 14 april 2023, van <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-a7a7325234da93d95cb046ba4ff63bf9795ce786/pdf>
- Agrimatie. (2020, 25 november). *Steeds minder eenmanszaken in de land- en tuinbouw*. Geraadpleegd op 10 februari 2023, van [https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2286&indicatorID=7342#:~:text=De%20meest%20voorkomende%20rechtsvorm%20in,en%20de%20rechtspersonen%20\(8%25\)](https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2286&indicatorID=7342#:~:text=De%20meest%20voorkomende%20rechtsvorm%20in,en%20de%20rechtspersonen%20(8%25)).
- Agrimatie. (2022, 7 april). *Balanswaarde melkveebedrijven stijgt licht*. Geraadpleegd op 23 februari 2022, van <https://www.agrimatie.nl/themaResultaat.aspx?subpubID=2232§orID=2245&themaID=2265&indicatorID=2009>
- Agrimatie. (2023, 15 mei). *Balanswaarde melkveebedrijven stijgt opnieuw*. Geraadpleegd op 2 juni 2023, van <https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2265&indicatorID=2009§orID=2245>
- Belastingdienst. (2022, maart). *Erf- en schenkbelasting en de bedrijfsopvolgingsregeling 2022*. Geraadpleegd op 3 maart 2022, van https://download.belastingdienst.nl/belastingdienst/docs/erf_schenkbel_bedropvolgingsreg_2022_suc0351z21fd.pdf
- Belastingdienst. (z.d.-a). *Tot welk bedrag is een schenking belastingvrij in 2023?* Geraadpleegd op 24 februari 2023, van <https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/nl/schenken/content/tot-welk-bedrag-belastingvrij-schenken>
- Belastingdienst. (z.d.-b). *Wie betaalt de schenkbelasting?* Geraadpleegd op 24 februari 2023, van <https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/nl/schenken/content/wie-betaalt-de-schenkbelasting>
- Belastingdienst. (z.d.-c). *Tarieven schenkbelasting 2022*. Geraadpleegd op 24 februari 2022, van <https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/nl/schenken/content-2022/tarieven-schenkbelasting-2022>
- Belastingdienst. (z.d.-d). *Normbedragen agrarische sector*. Geraadpleegd op 28 maart 2023, van <https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/nl/erfbelasting/content/normbedragen-agrarische-sector>
- Belastingdienst. (z.d.-e). *Waarde going concern berekenen*. Geraadpleegd op 28 maart 2023, van https://www.belastingdienst.nl/rekenhulpen/waarde_going_concern_vanaf_2016/

- Bos, S. (z.d.). *Liquidatiewaarde*. Finler Begrippen. Geraadpleegd op 13 maart 2023, van <https://www.finler.nl/kennis/liquidatiewaarde/>
- Breembroek, J.A., Van de Heijden, J.A., & Schenk, S.F.J.J. (2007). *Als je bedrijf je leven is: bedrijfsopvolging in het mkb en de agrarische sector* (p. 61). Reed Business Information.
- Broekema notaris. (z.d.). *Bedrijfsovername Door Je Kind: Hoe Regel Je Het Met Je Andere Kinderen?* Geraadpleegd op 23 februari 2023, van <https://broekemanotaris.nl/2020/06/26/bedrijfsovername-door-je-kind-hoe-regel-je-het-met-je-andere-kinderen/#:~:text=Vaak%20besluiten%20ondernemers%20om%20hun%20bedrijf%20voor%20een,dit%20vermogen%20aan%20de%20andere%20kinderen%20te%20schenken.>
- Cazant, T. (2021, 22 juni). *Bedrijfsopvolgingsregeling (BOR) in gevaar: wat kan ik doen?!* Geraadpleegd op 28 maart 2023, van <https://factor4change.nl/bedrijfsopvolgingsregeling-bor-in-gevaar-wat-kan-ik-doen/>
- CBS. (2021, 13 januari). *Geen bedrijfsopvolger voor meer dan 16 duizend boerderijen*. Geraadpleegd op 10 februari 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/02/geen-bedrijfsopvolger-voor-meer-dan-16-duizend-boerderijen>
- CBS. (2021, 7 mei). *Bedrijfsopvolging op landbouwbedrijven*. Geraadpleegd op 10 februari 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2021/18/bedrijfsopvolging-op-landbouwbedrijven>
- CBS. (2022, 31 oktober). *Familiebedrijven in Nederland, 2020*. Geraadpleegd op 10 februari 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/aanvullende-statistische-diensten/2022/familiebedrijven-in-nederland-2020?onpage=true>
- Croon, M. (z.d.). *Fiscaal: profiteren van de doorschuifregeling*. Ondernemingsbeurs. Geraadpleegd op 24 februari 2023, van <http://ondernemingsbeurs.nl/vpagina.asp?m=3&pag=14#:~:text=De%20doorschuifregeling%20is%20in%20het%20leven%20geroepen%20om,hel%20een%20zwaar%20beslag%20legt%20op%20de%20financi%C3%ABn.>
- CRV. (2022). *Bedrijven en koeien in cijfers – Nederland*. Geraadpleegd op 7 april 2023, van <https://www.cooperatie-crv.nl/downloads/stamboek/bedrijven-en-koeien-in-cijfers/>
- De Heus, K. & Wetterhahn, D.G.M. (2019, 19 april). *Bedrijfsopvolgingsregeling in de IB en de SW: een drieluik*. *Fiscaal Praktijkblad*, 2019(4), 3-9. Geraadpleegd op 24 februari 2023, van <https://hvk-stevens.com/wp-content/uploads/2019/08/fiscaal-praktijkblad-2019-0022.pdf>
- De Heus, K. & Wetterhahn, D.G.M. (2020, 24 juli). *Bedrijfsopvolgingsregeling in de IB en SW: een update*. *Fiscaal Praktijkblad*, 2020(41), 9-7. Geraadpleegd op 30 maart 2023, van <https://hvk-stevens.com/wp-content/uploads/2020/08/artikel-bor.pdf>
- De Lange-Snijders, R., Nieuwenhuizen, J., De Nooijer, C., Velthuisen, J.W., Zandvoort-Gerritsen, C., Anthoni, P., Tydeman, M., & Jansen, L. (2015, april). *West-Europa trekt één lijn bij overdracht familiebedrijven*. PwC. Geraadpleegd op 4 mei 2023, van <https://www.pwc.nl/nl/assets/documents/pwc-west-europa-trekt-lijn-overdracht-familiebedrijven.pdf>

- Fiscus.nl. (z.d.). *Wat is de boekwaarde?* Geraadpleegd op 25 mei 2023, van <https://www.fiscus.nl/kennisbank/boekhoudtermen/boekwaarde>
- ING. (z.d.). *Wat bepaalt de goodwill van een bedrijf?* Geraadpleegd op 23 maart 2023, van <https://www.ing.nl/zakelijk/financiering/bedrijfsvername-en-bedrijfsverdracht/wat-bepaalt-de-goodwill-van-een-bedrijf>
- Kadaster. (2022, 25 april). *Kwartaalbericht agrarische grondmarkt, 2022 – 1^e kwartaal*. Geraadpleegd op 21 april 2023, van <https://www.kadaster.nl/-/kwartaalbericht-agrarische-grondmarkt-2022-1e-kwartaal>
- Kamerstukken II, 2020-0000094149*. (2020, 18 mei). Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 1 mei 2023, van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel-tweede-kamer>
- Kamerstukken II, 31930, nr. 3*. (2009, 28 april). Overheid.nl. Geraadpleegd op 28 maart 2023, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-31930-3.html>
- Kamerstukken II, 36128, nr. 2*. (2022, 7 juni). Tweedekamer.nl. Geraadpleegd op 1 mei 2023, van <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?id=2022Z11408&dossier=36128>
- Kamerstukken II, 36350, nr. 1*. (2023, 28 april). Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 1 mei 2023, van [rijksoverheid.nl/documenten/begrotingen/2023/04/28/voorjaarsnota-2023](https://www.rijksoverheid.nl/documenten/begrotingen/2023/04/28/voorjaarsnota-2023)
- Kavelaars-Niekoop, R.M., & Labohm, A.N. (1997). *Gefaciliteerde bedrijfsverdracht terecht uitsluitend beperkt tot verwanten: Een beschouwing naar aanleiding van HR 26 maart 1997, nr. 30 454, BNB 1997/186, WFR 1997/6260*.
- KMPG International. (2020, oktober). *Global family business taks monitor: Charting a path for the future*. Geraadpleegd op 4 mei 2023, van <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2020/10/global-family-business-tax-monitor.pdf>
- Leeuw, D. (2023, 6 januari). *Aanpassing bedrijfsopvolgingsregeling voor het mkb?* Alfa Accountants en Adviseurs. Geraadpleegd op 3 maart 2023, van [https://www.alfa.nl/actueel/aanpassing-bedrijfsopvolgingsregeling-voor-het-mkb#:~:text=De%20bedrijfsopvolgingsregeling%20\(BOR\)%20is%20ooit,de%20liquidatiewaarde%20%2D%2F%2D%20goingconcernwaarde](https://www.alfa.nl/actueel/aanpassing-bedrijfsopvolgingsregeling-voor-het-mkb#:~:text=De%20bedrijfsopvolgingsregeling%20(BOR)%20is%20ooit,de%20liquidatiewaarde%20%2D%2F%2D%20goingconcernwaarde).
- Meijenburg & Co. (2020, oktober). *Europese bedrijfsopvolgingsregelingen: een vergelijking*. Geraadpleegd op 4 mei 2023, van <https://meijenburg.nl/sites/default/files/2020-10/Europese%20bedrijfsopvolgingsregelingen%3B%20een%20vergelijking.pdf>
- Ministerie van Financiën. (2011, 13 april). Besluit van 4 april 2011, nr. BLKB2011/68M. *Staatscourant* 2011, 6416. Geraadpleegd op 28 maart 2023, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2011-6416.html>
- Ministerie van Financiën. (2013, 31 januari). Besluit van 17 januari 2013, nr. BLKB2012/1221M. *Staatscourant* 2013, 2175. Geraadpleegd op 28 maart 2023, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2013-2175.html>

Ministerie van Financiën. (2015, 25 november). Besluit van 16 november 2015, nr BLKB2015/1346M. *Staatscourant* 2015, 41921. Geraadpleegd op 28 maart 2023, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2015-41921.html>

Ministerie van Financiën. (z.d.). *9 Fiscale Regelingen*. Rijksfinanciën. Geraadpleegd op 14 april 2023, van <https://www.rijksfinancien.nl/miljoenennota/2021/bijlage/619568>

Möhlmann, J. & Van Essen, C. (2022, april). *Evaluatie fiscale regelingen gericht op bedrijfsoverdracht*. Centraal Planbureau. Geraadpleegd op 28 maart 2023, van <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Notitie-Evaluatie-fiscale-regelingen-gericht-op-bedrijfsoverdracht.pdf>

NU.nl. (2016, 21 november). *Tips voor agrariërs bij het zoeken naar een opvolger*. Geraadpleegd op 23 februari 2023, van <https://www.nu.nl/ondernemen/4354147/tips-agrariers-bij-zoeken-opvolger.html>

Omslagfoto: Skafar, z.d. Copyright 2023, Getty Images.

Overheid.nl. (z.d.-a). *Successiewet 1956*. Geraadpleegd op 3 maart 2023, van <https://wetten.overheid.nl/BWBR0002226/2023-01-01>

Pham, H. (2021, 9 november). *Haal de samenwerkingsakte iedere vijf jaar uit de kast*. Alfa Accountants en Adviseurs. Geraadpleegd op 14 maart 2023, van <https://www.alfa.nl/actueel/haal-de-samenwerkingsakte-iedere-vijf-jaar-uit-de-kast#:~:text=Lonende%20exploitatie waarde%20In%20dat%20geval%20kan%20bijvoorbeeld%20de,vrije%20economische%20waarde%20en%20kan%20zelfs%20nihil%20zijn.>

Pleijasant, P. (2021, 29 maart). *Onzekerheid over bedrijfsopvolgingsregeling blijft bestaan*. TaxLive. Geraadpleegd op 1 mei 2023, van <https://www.taxlive.nl/nl/documenten/opinie/columns/onzekerheid-over-bedrijfsopvolgingsregeling-blijft-bestaan/>

Ramaker, J. (2022, 10 januari). *Vraagprijs fosfaatrechten begint 2022 met €140*. Food+Agri business. Geraadpleegd op 21 april 2023, van <https://www.foodagribusiness.nl/vraagprijs-fosfatenrechten-begint-2022-met-e-140/>

Rosenboom, N., Smits, T., Van Buiren, K., Gerritsen, M., & Koopmans, C. (2014, september). *Evaluatie fiscale regelingen gericht op bedrijfsoverdracht*. SEO Economisch Onderzoek. Geraadpleegd op 30 maart 2023, van https://www.seo.nl/wp-content/uploads/2020/04/2014-39_Evaluatie_fiscale_regelingen_gericht_op_bedrijfsoverdracht.pdf

RVO. (2019, 18 november). *Tabellen mest*. Geraadpleegd op 21 april 2023, van <https://www.rvo.nl/onderwerpen/mest/tabellen#mestproductie>

Scheepers, P. (2023, 12 mei). *Bedrijfsopvolging vanaf 2025 verder versoberd*. Groenten&Fruit. Geraadpleegd op 1 juni 2023, van <https://www.gfactueel.nl/bedrijfsopvolging-vanaf-2025-verder-versoberd/>

Schuitmaker, P. (z.d.). *Liquiditeitswaarde*. BBO&F Breda. Geraadpleegd op 13 maart 2023, van <https://www.verkoop-bedrijf.nl/liquiditeitswaarde/>

- Van Brakel, P. (2021, 17 december). *Bedrijfsopvolgingsregeling (BOR)*. Flynth. Geraadpleegd op 3 mei 2023, van <https://www.flynth.nl/nieuws-achtergrond/nieuws/bedrijfsopvolgingsregeling-bor>
- Van den Hengel, J. (2022, 17 juni). *Nieuwe GLB eco-premie: ga jij voor brons, zilver of goud?!* Alfa Accountants en Adviseurs. Geraadpleegd op 28 maart 2023, van <https://www.alfa.nl/actueel/nieuwe-glb-eco-premie-ga-jij-voor-brons-zilver-of-goud>
- Van den Kerkhof, H.J. (2017, 11 juni). *Revisie van bedrijfsopvolgingsregeling*. VLB. Geraadpleegd op 1 juni 2023, van <https://vlb.nl/revisie-van-bedrijfsopvolgingsregeling/>
- Van der Kroon, M. (2023, 16 mei). *Aanpassingen in de bedrijfsopvolgingsfaciliteit aangekondigd: nu actie ondernemen?!* Accountancy Vanmorgen. Geraadpleegd op 2 juni 2023, van <https://www.accountancyvanmorgen.nl/2023/05/16/aanpassingen-in-de-bedrijfsopvolgingsfaciliteit-aangekondigd-nu-actie-ondernemen/>
- Van Haga, W.R., Palland, H., & Aartsen, A.A. (2021, 29 juni). *Motie van het lid Van Haga c.s. over het verbeteren van de bedrijfsopvolgingsregeling*. Geraadpleegd op 28 maart 2023, van https://www.tweedekamer.nl/debat_en_vergadering/plenaire_vergaderingen/details/activiteit?id=2021A04639
- Van Nimwegen, A. (2019, 16 september). *Laat de overnamebepalingen in de VOF akte checken*. Alfa Accountants en Adviseurs. Geraadpleegd op 14 maart 2023, van <https://www.alfa.nl/actueel/laat-de-overnamebepalingen-in-de-vof-akte-checken#:~:text=Er%20kan%20worden%20besloten%20om%20de%20overnamesom%20te,opbrengsten%20van%20de%20onderneming%20ook%20moet%20kunnen%20leven.>
- Verduijn, A. (2018, 3 september). *BOR-optimalisatie: lagere going concernwaarde en overname van schulden*. Taxence. Geraadpleegd op 23 maart 2023, van <https://www.taxence.nl/blogs/bor-optimalisatie-lagere-going-concernwaarde-en-overname-van-schulden/>
- Von Reth. (z.d.). *Waarde economisch verkeerd*. Geraadpleegd op 25 mei 2023, van <https://www.vonreth.nl/nl/bedrijfseconomische-taxatie/waarde-economisch-verkeer/>
- WeCapital. (z.d.). *Goodwill berekenen bij een bedrijfsovername: hoe doe je dat?* Geraadpleegd op 13 maart 2023, van <https://www.wecapital.nl/diensten/waardebepaling-bedrijf/goodwill-berekenen>
- Westeneng, A. (2020, 30 juli). *Hoe bepaal je de bedrijfsovernamesom van een agrarisch bedrijf?* Alfa Accountants en Adviseurs. Geraadpleegd op 2 juni 2023, van <https://www.melkvee.nl/artikel/259867-hoe-bepaal-je-de-bedrijfsovernamesom-van-een-agrarisch-bedrijf/>

Bijlage 1: Voorbeeld berekening van de liquidatiewaarde

oranje cellen handmatig invoeren					
				Balans	
				Imm. vaste activa	€ 763.350,00
Aantal hectares	50			Materiële vaste activa	
				<i>Grond</i>	€ 3.335.000,00
				<i>Gebouwen</i>	€ 975.000,00
				<i>Machines en installaties</i>	€ 350.000,00
				<i>Bedrijfsinventaris</i>	€ 80.000,00
		Fosfaat	Fosfaatrechten per jaar	<i>Levende have</i>	€ 150.000,00
Aantal melkkoeien	100	43,5	4350		
Aantal jongvee < 1	35	9,6	336		
Aantal jongvee > 1	35	21,9	766,5	Financiële vaste activa	€ 100.000,00
Totaal bedrijf			5452,5	Vlottende activa	€ 300.000,00
				Totale activa	€ 6.053.350,00
				Liquidatiewaarde	€ 6.053.350,00

Bijlage 2: Voorbeeld berekening van de goingconcernwaarde

oranje cellen handmatig invoeren	
Melkveebedrijf:	voorbeeldbedrijf
Datum van schenking:	1-1-2022
Berekening Goingconcernwaarde	
Aantal melkkoeien	100
Aantal hectare	50
Kg meetmelk geproduceerd	1.050.000
<i>Basispremie</i>	
	11000
<i>extra voor de eerste 40 hectare</i>	2160
Basispremie per jaar	13160
<i>Ecopremie per jaar</i>	
	5000
Betalingsrechten per jaar	18160
Langlopende schulden	€ 1.218.000,00
Goingconcernwaarde	€ -
<i>overgenomen uit rekentool</i>	